

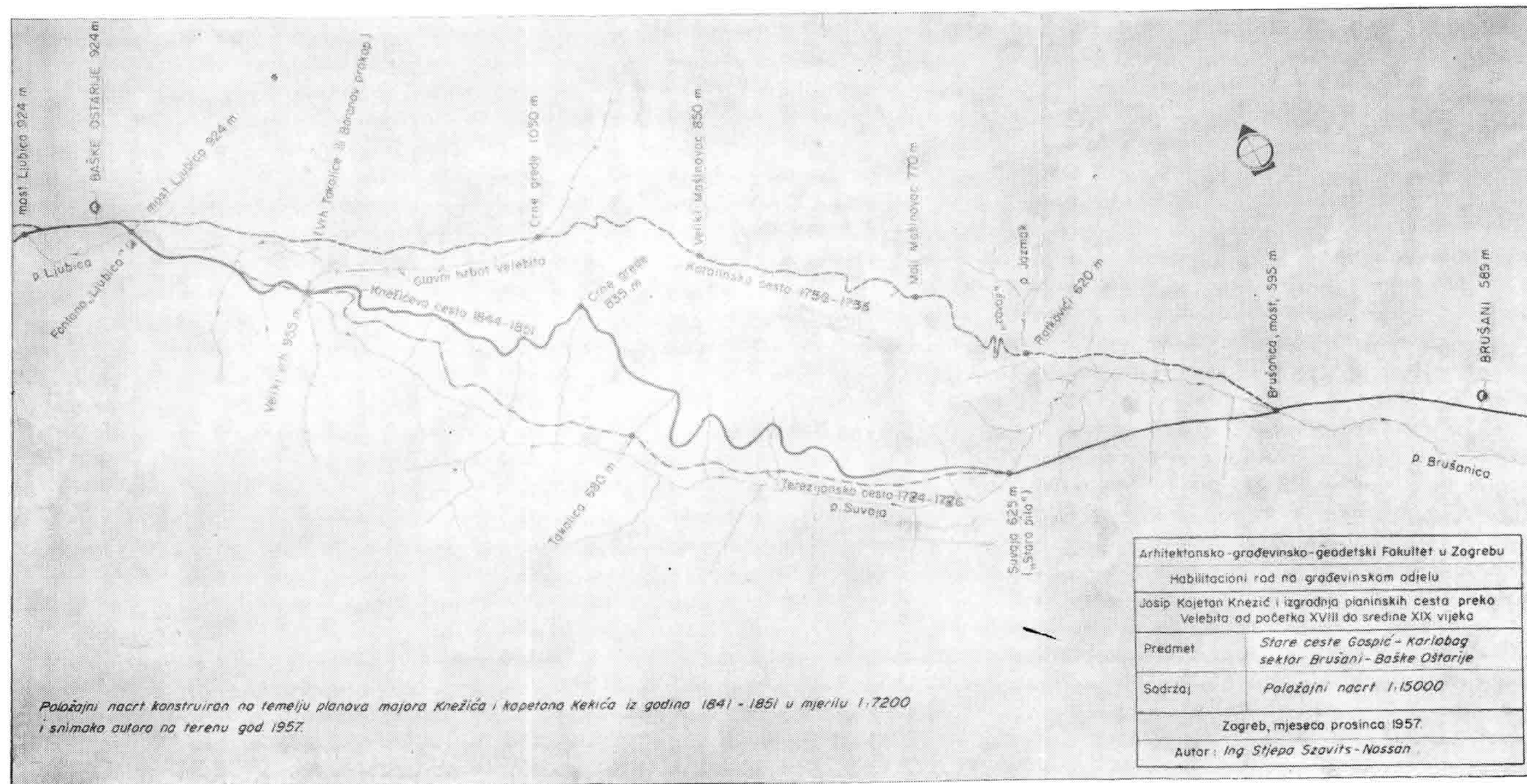
Sl. 55 — *Nacrt 7g — Rekonstrukcija cjelokupnog izgleda gradskog kaštela u Senju iz XVII st.*

Kapela ili barem oltar u sali bitni su kulturni sastavni dio svakog burga, odnosno specifične vrste burga: kaštela.

Ulaz u kaštel branjen je obrambenim pretprostorijama, te je redovno tako smješten da feudalac može izaći iz kaštela a da ne prolazi gradom (odakle se također kroz sistem predobrane ulazi u nj), što je naročito bilo važno predvidjeti za slučaj pobune podanika.

Sve te glavne karakteristike susrećemo i kod senjskog kaštela, kao i to da se takav objekt u toku vremena dograđuje i pregrađuje, kako su to prilike i potrebe nalagale.

Možda se postojanje barem nukleusa senjskog kaštela može dokazati dokumentom iz 1308. g., koji spominje u »sali«. Poznati naime Vinodolski zakonik iz 1228. g. dan je u »sali«, čime se dokumentira postojanje kaštela u Novom Vinodolskom.²

Položajni nacrt konstruiran na temelju planova majora Knežića i kapetana Kekića iz godina 1841 - 1851 u mjerilu 1:7200 i snimaka autora na terenu god. 1957.

Arhitektonsko - građevinsko - geodetski Fakultet u Zagrebu	
Habilitacioni rad na građevinskom odjelu	
Josip Kajetan Knežić i izgradnja planinskih cesta preko Velebita od početka XVIII do sredine XIX vijeka	
Predmet	Stare ceste Gospić - Karlobag sektor Brusani - Baške Oštarije
Sadržaj	Položajni nacrt 1:15000
Zagreb, mjeseca prosinca 1957.	
Autor: Ing Stjepa Szovits-Nassan	

MELITA VILIČIĆ

GRAĐEVNA POVIJEST SENJSKOG KAŠTELA I GRAFIČKA REKONSTRUKCIJA POJEDINIH FAZA IZGRADNJE

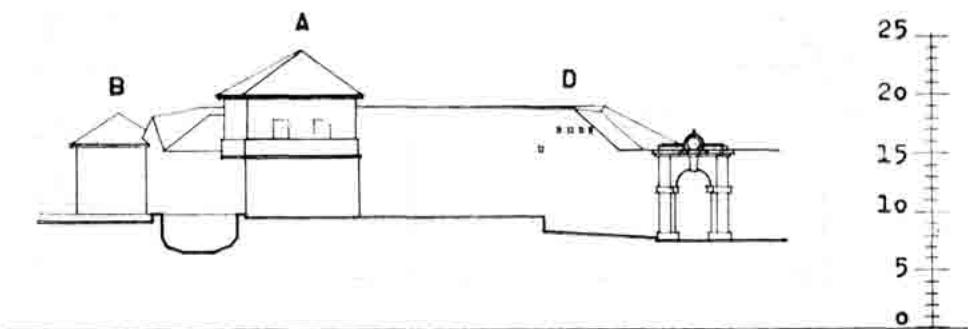
O vremenu postanka senjskog kaštela ništa nije poznato. Vjerojatno da se početak njegove izgradnje podudara sa početkom izgradnje obrambenih zidina senjskih kao najviše kule na njima i centra obrane.

Zidine se vjerojatno počinju u Senju podizati u XIII. stoljeću kada i Frankopani postaju »vječni potestati« Senja, čime zaokružuju svoju zamašnu utjecajnu sferu na tom području jadranske obale.

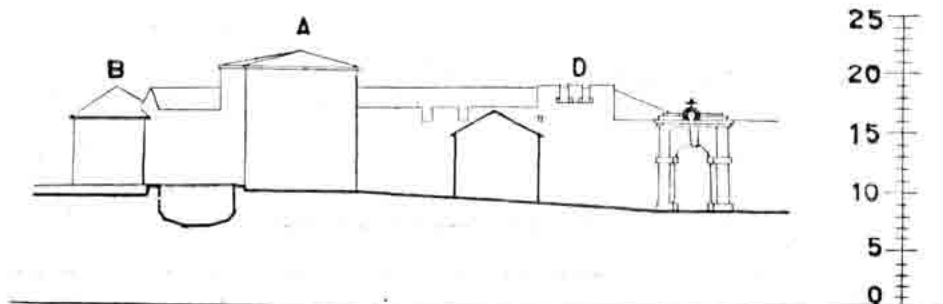
Prema zakonima srednjovjekovne obrambene arhitekture kaštel se podiže uz zidine na strateški najosjetljivijem položaju — u Senju je to položaj uz dolinu »Potoka«, odakle bi iz zaleđa prevojem Velebita neprijatelj s kopna najlakše prodro u grad. Dijelovi kaštela što služe: obrani, vjerskom kultu i nastambi s pratećim prostorijama u biti su uvijek isti. Sam kaštel, zapravo srednjovjekovna utvrđena nastamba feudalaca odgovara ostalim srednjovjekovnim burgovima koji su podizani naročito između XIII i XV. stoljeća, kako je to odgovaralo društvenom uređenju onog vremena. Izvana djeluju kao dio obrambenih zidina, kako ne bi bio previše uočljiv neprijatelju. On je tako središte obrane i zidina i grada.

Smješten obično u ulgu obrambenih zidina, njegove se prostorije organiziraju oko središnjeg njegovog dvorišta. Na samom uglu, na najugroženijem položaju situira se najviši dio kaštela, centar sveukupne obrane i posljednje utočište branitelja u slučaju zauzeća grada i kaštela: branić-kula. U nju se ulazi samo iz dvorišta, te iz strateških razloga do katova u njoj ne vode stalne stepenice, nego drvene ljestve koje se mogu povući u slučaju da neprijatelj prodre i u dvorište. Drugi je način da vanjsko stepenište vodi samo do I kata, a viši katovi kule povezani su ponovno samo ljestvama ili drvenim stepeništem kroz otvore u stropu, kako bi se te komunikacije u slučaju potrebe mogle eliminirati.

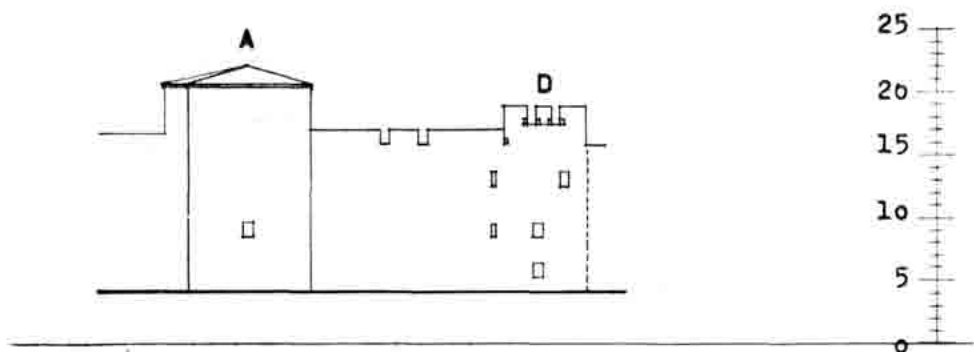
Nasuprot navalnoj strani, prema gradu, smještava se stambeni dio kaštela, »palas«, koji u I katu sadržava barem jednu dvoranu ili »salu«. Kasnije se u kat iznad smještavaju spavaonice, dok najdonji sprat služi u gospodarske svrhe.

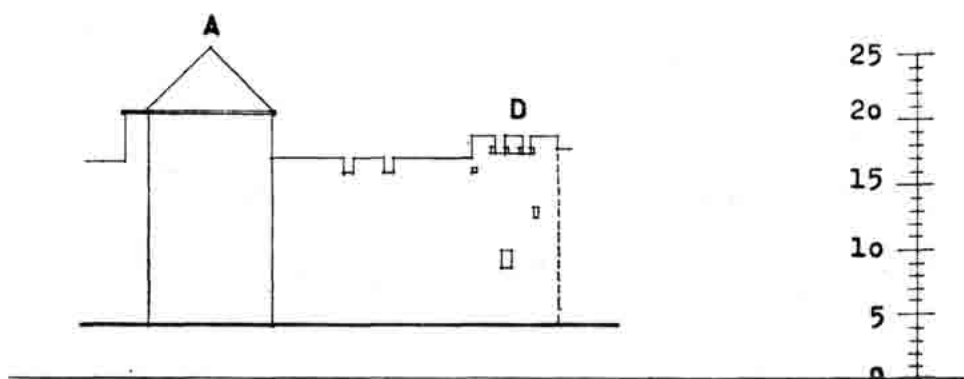
Sl. 56 — *Nacrt 1a* — Kaštel današnje stanje, pročelje »A«.

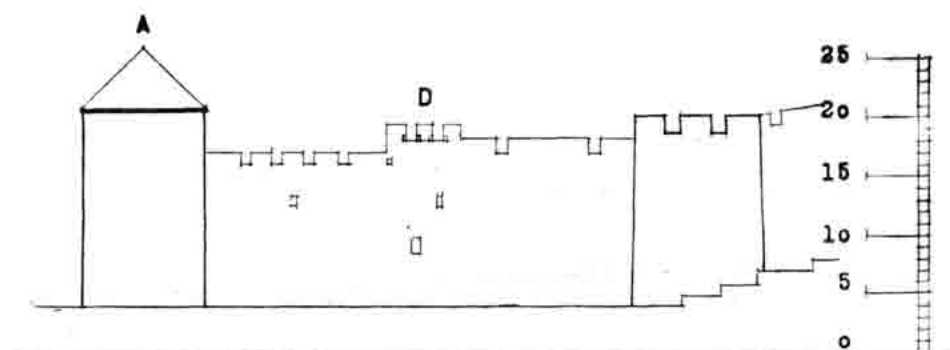
Sl. 57 — *Nacrt 2a* — Kaštel — prije 1896. Rekonstrukcija pročelja »A«.

Sl. 58 — *Nacrt 3a* — Kaštel — iza 1763. Rekonstrukcija pročelja »A«.

Sl. 59 — Nacrt 4a — Kaštel — prije 1763. Rekonstrukcija pročelja »A«.

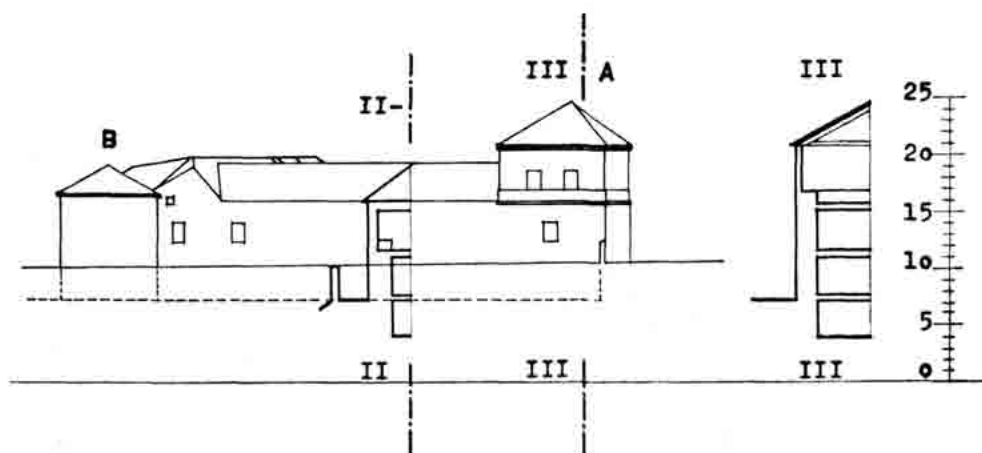
Sl. 60 — Nacrt 7a — Kaštel — XVII st. Rekonstrukcija pročelja »A«.

Prema tome dokumenat iz 1308. g. mogao bi se smatrati kao prvi posredni dokaz postojanja kaštela — budući da je »sala« sastavni dio kaštela, a oltar u njoj, kako je navedeno, može u rano vrijeme zamijeniti kapelu. Međutim kao najraniji datum kojim se obično datira kaštel citira se napis na kaštelu iz 1340. g.,¹ koji se poslije rata smatrao izgubljenim, a nedavno je pronađen.

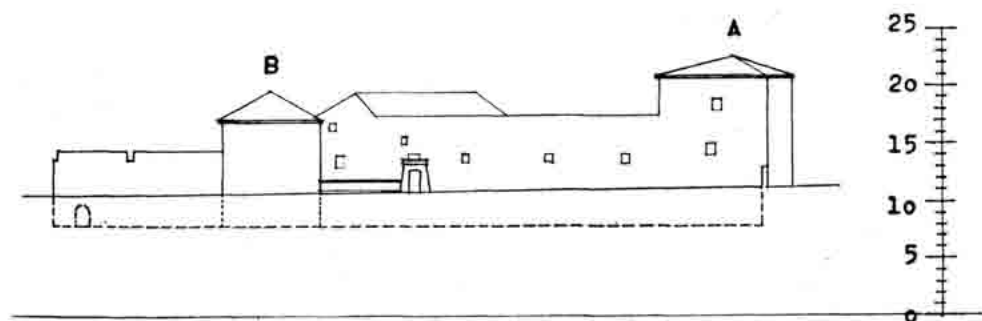
No kako je kaštel mogao izgledati tada, a kako u toku ostalih stoljeća?

Istraživanjem se naišlo na dovoljno dokumentacijskom materijala koji omogućuje da se sa dosta vjerodostojnosti mogu dati grafičke rekonstrukcije u raznim njegovim razvojnim fazama.

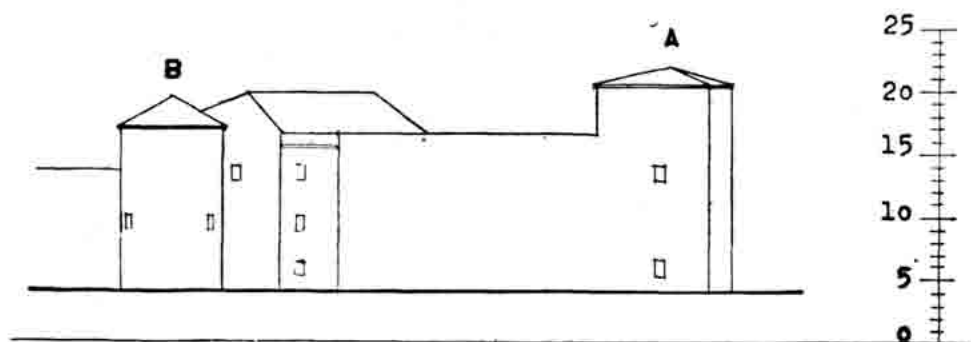
Glavni akcent arhitektonsko-istraživačkog rada dan je radu na prikazu tlocrta i pročelja pojedinih razvojnih faza kaštela u koje su unesene sve promjene što ih pojedina razdoblja unose u tlocrtno i prostorno oblikovanje, kao i preoblikovanje pojedinih pročelja.

Sl. 61 — Nacrt 1b — Kaštel — današnje stanje. Pročelje »B«.

Sl. 62 — Nacrt 2b — Kaštel — prije 1896. Rekonstrukcija pročelja »B«.

Sl. 63 — Nacrt 3b — Kaštel — iza 1763. Rekonstrukcija pročelja »B«.

No kako se moralo početi od fiksnih saznanja, to je redosljed istraživanja išao od suvremenog prema prošlom. Polazilo se od arhitektonskih snimaka suvremnog stanja¹ i na njih se primjenjivao dokumentacijski materijal prošlosti, jer se dakako pojedini osnovni, glavni zidovi nisu rušili u toku vremena, nego su se dograđivali, dok su razdjeljni zidovi u pojedinim fazama pregradnje potpuno mijenjali svoje položaje. Jednako tako daje i arhitektonski snimak suvremenog presjeka svojim raznim debljinama osnovnog zida, kao i poneki sada zazidani otvori čiji su tragovi još uvijek vidljivi u zidu one fiksne točke koje onda služe kao ishodišta za prikaz bilo tlocrta bilo pročelja određene razvojne faze, čija grafička dokumentacija prikazuje npr. takav otvor, ali ne malo možda drugom položaju.

Očito da je stara grafička dokumentacija često bila više simbolične naravi i nije išla baš za posve ekzotnim prikazom, dok je današnji trag takva otvora sigurnija indikacija za njegov prvobitni smještaj, nego sam prikaz na grafičkom dokumentu prošlih dana.

Zato se u istraživanju pošlo od današnjeg stanja kao podloge sve dalje u prošlost do njegova najvjerojatnijeg izgleda:

- a) prije pregradnje 1896. g.,
- b) nakon pregradnje 1763. g.,
- c) prije pregradnje 1763. g.,
- d) 1749. g.,
- e) u XVII. stoljeću općenito, i
- f) prije 1550. g.

Najvažniji dokumenti, uz naše suvremene arhitektonske snimke i starije fotose je plan kaštela (prizemlja, I. i II. kata) iz 1763. g. kada je pregrađivan (o čemu svjedoči i natpis u razizemlju kaštela) te je na tim prikazima tlocrta vidljivo stanje prije pregradnje, kao i novi, predviđeni zahvati — uz ostalu dokumentaciju koja će biti navedena.

Prema tome grafičkoj rekonstrukciji kaštela prišlo se počevši od arhitektonskih snimaka sadašnjeg stanja: tlocrta prizemlja, I., II. i III. kata (potkrovlja), presjeka, te svih pročelja preko ostale dokumentacije.

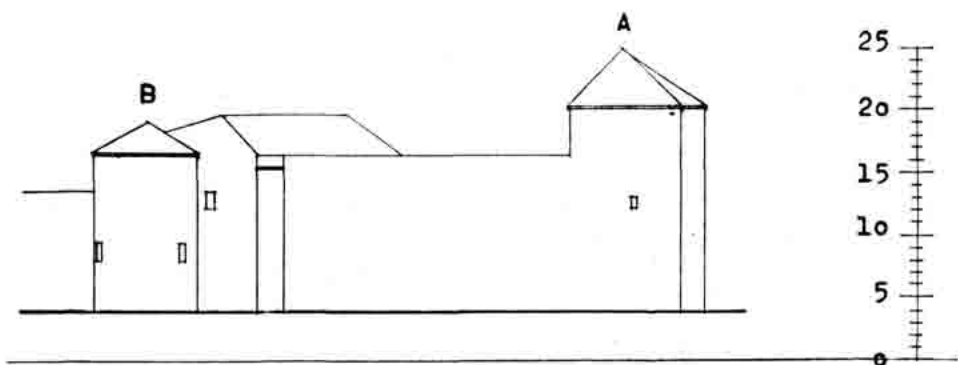
Kaštel je pregrađen u ovo današnje stanje koje karakterizira klasicistički tretman pročelja, kako je poznato 1896. g., (arhitekt Kuno Waidmann).⁵

To stanje prije 1896. g. prikazuje fotografija⁶ gdje se vide dva vanjska pročelja kaštela. Kako je snimana s brežuljka podno Nehaja, iz tzv. ptičje perspektive, to je vidljiv cijeli volumen kaštela, gabarit krovišta. Poznat je izgled i oba glavna njegova pročelja unutar zidina. I njih prikazuju fotografije,⁷ kao i crtež,⁸ pa se na temelju postojećeg stanja moglo u realnom mjerilu grafički rekonstruirati izgled svih pročelja kaštela prije kraja XIX. stoljeća, kada je bio pregrađen u današnji svoj izgled.

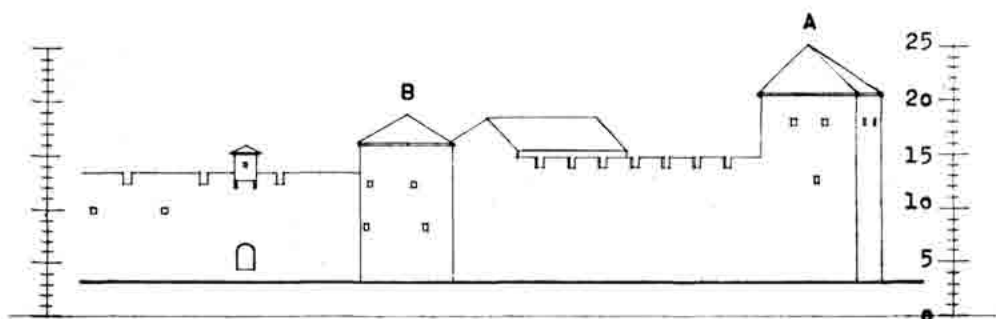
(Današnji izgled, nacrti 1a—1b, izgled prije 1896. g. nacrti 2a—2d).

Prema tim fotografijama može se zaključiti da su pročelja dakako bila drugačije tretirana nego što su to danas, da su bila potpuno glatkih ploha te da su prozori imali manju visinu nego što su je dobili prilikom pregradnje 1896., tako da je omjer punog zida prema prozorskim otvorima bio znatno drugačiji nego što je to danas.

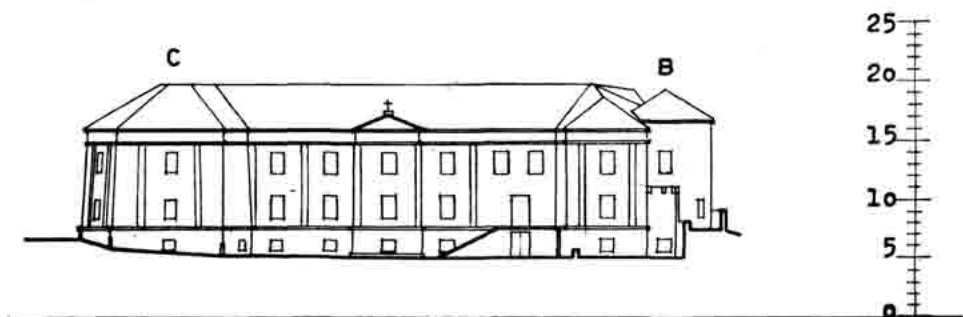
— Pročelje »A« bilo je tada bez ikakvih vanjskih otvora, bez ikakvih ukrasa na svojim ploham. Kula A imala je niže krovište, a cijela daljnja fasada uključivo kulu D imala potpuno drugačiji završetak nego što ga imade danas, kada se ta ploha završava sva u istoj visini. Na tom potezu

Sl. 64 — Nacrt 4b — Kaštel — prije 1763. Rekonstrukcija pročelja »B«.

Sl. 65 — Nacrt 7b — Kaštel — XVII st. Rekonstrukcija pročelja »B«.

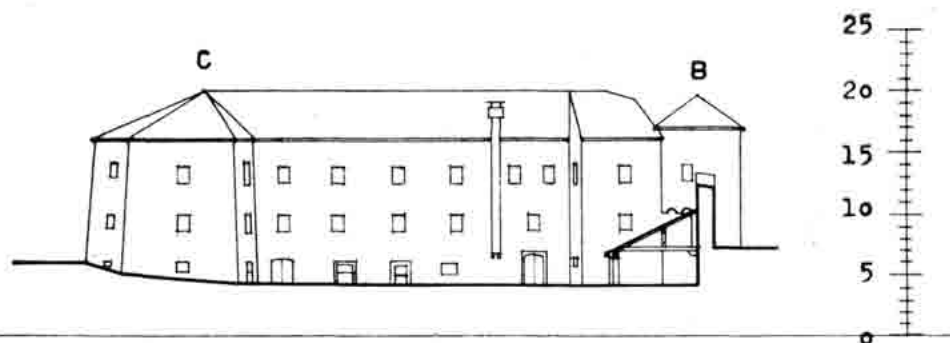

Sl. 66 — Nacrt 1c — Kaštel — današnje stanje. Pročelje »C«.

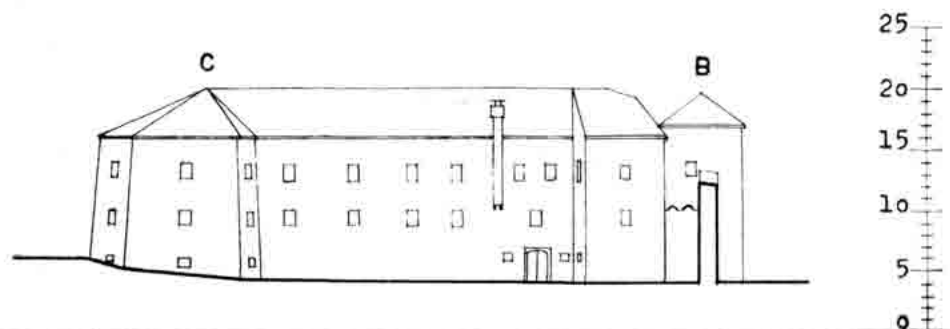
prije 1896. g. još je jasno bilo uočljivo da je to ne samo dio kaštela nego i dio gradskih zidina. Tako je na nižem dijelu zida između kule A i kule D ostalo vidljivo da je taj dio zidina imao krunište: puni dio kao i otvore iznad parapeta-vizire, a sama kula D što je nadvisivala taj dio zidina još jasno pokazuje i svoje otvore-vizire na vrhu s konzolama ispod, ono što se i danas može zamijetiti na tom pročelju uz Velika vrata. U žbuci se naime još uvijek naslućuju tu stariji, sada zazidani otvori, dok konzole ispod, njih četiri, još i danas vire iz tog zida, ispod spomenutih otvora-vizira koje su uočljive i na spomenutoj staroj fotografiji. — Pročelje »B« (okrenuto prema Kolanu) također je imalo potpuno drugi izgled. Prije svega samo krovnište koje je tada bilo jednostrešno s nagibom prema nutarnjem dvorištu drugog je izgleda nego danas.

Bilo je ne samo drugačijeg karaktera nego i većina prozorskih otvora manjih dimenzija drugačije je bila raspoređena dužinom tog pročelja. Jednako kao što ni kula A nije dakako ni na toj strani imala današnje svoje profilacije na pročelju, nego je kao i ostala ploha bila bez ikakvih ukrasa.

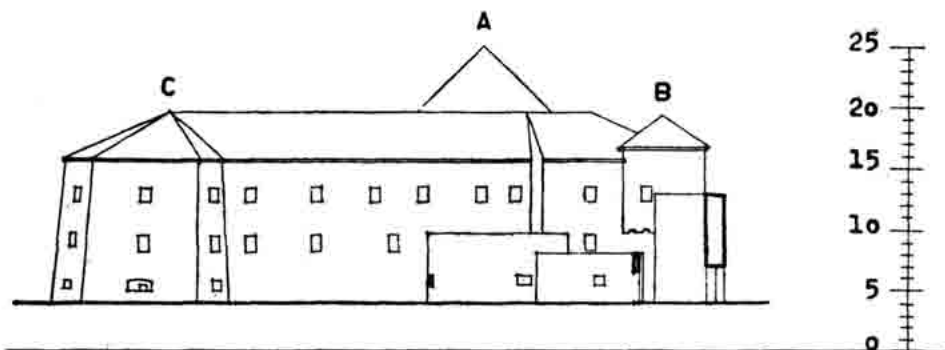
Kako je krovnište od kule A do kule B bilo jednostrešno, a danas dvo-strešno, to je cijelo zidno platno na tom potezu bilo nešto više nego što je

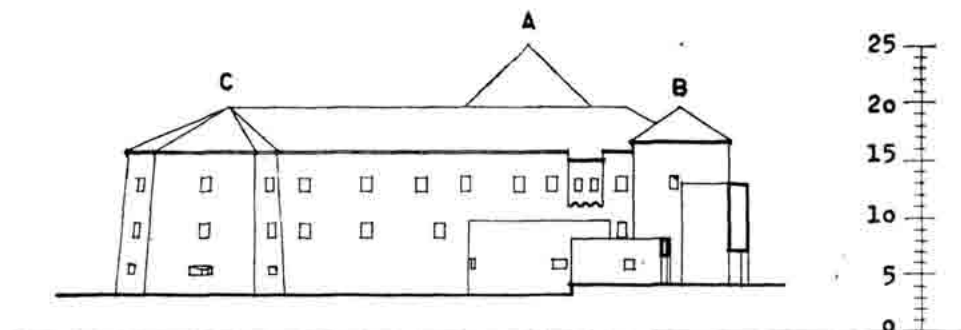
Sl. 67 — Nacrt 2c — Kaštel — prije 1896. Rekonstrukcija pročelja »C«.

Sl. 68 — Nacrt 3c — Kaštel — iza 1763. Rekonstrukcija pročelja »C«.

Sl. 69 — Nacrt 4c — Kaštel — prije 1763. Rekonstrukcija pročelja »C«.

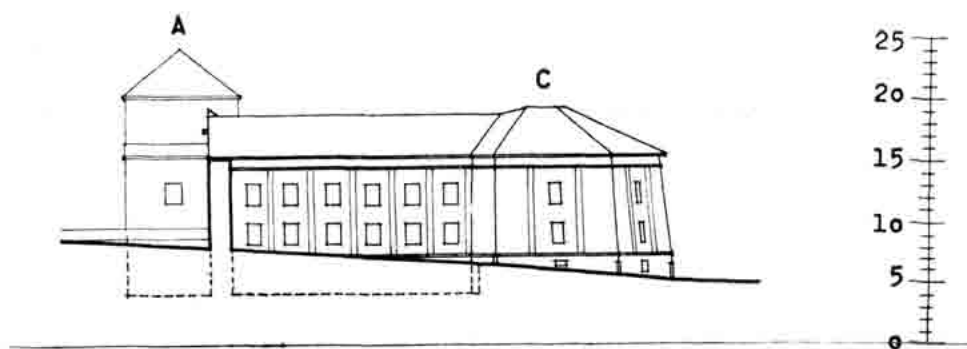
Sl. 70 — Nacrt 7c — Kaštel — XVII st. Rekonstrukcija pročelja »C«.

danas (a što se jasno vidi u odnosu na donju liniju krovišta »Rabatine« kule B). Kula B bila je balkonskim prolazom povezana sa vratima u zidu A—B.

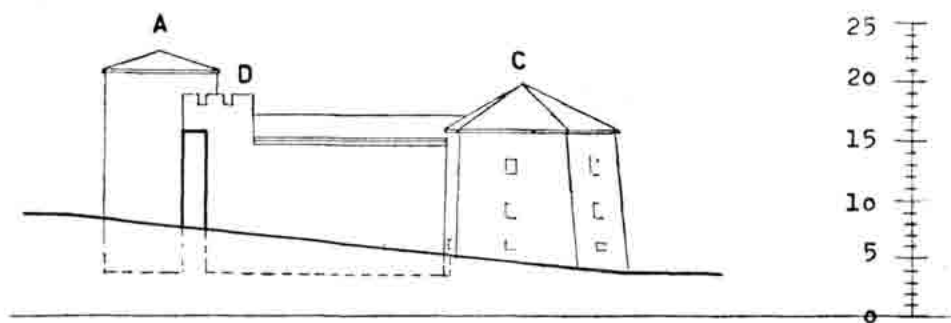
— Pročelje »C«, mogli bismo reći glavno pročelje kaštela, orijentirano na trg ispred njega, potpuno je tom pregradnjom promijenilo izgled. Na temelju suvremenih arhitektonskih snimaka kao podloge može se točno grafički rekonstruirati. Dokumenti za to su spomenute fotografije. Prikazujući to glavno pročelje, postoje neke razlike između fotografije — koja očito bilježi postojeće stanje — i crtanog pročelja koje vjerojatno predlaže neke izmjene, kao npr. povišenje »Rabatine« kule za jedan kat (ta kula ni danas nije tako visoka), a ima i nešto drugačije tretirane neke detalje.

Prozori dolaze na istim razmacima kao i danas, izuzev onih u prizemlju, samo što su drugih dimenzija. Bili su niži od današnjih, pa je odnos visina između prozorskih otvora i punog zida bio drugačiji nego danas.

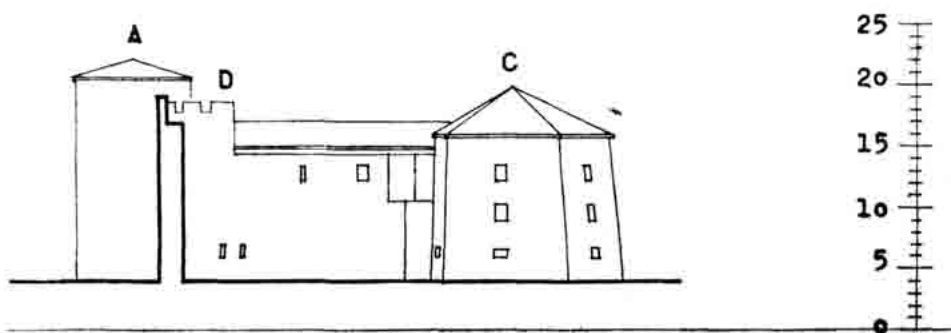
Ulaz s vanjskim prilaznim prigradenim stubištem je danas u I. katu, zadržan je i stariji ulaz u prizemlju što je bio jedini ulaz u doba prije pregradnje 1896. g.

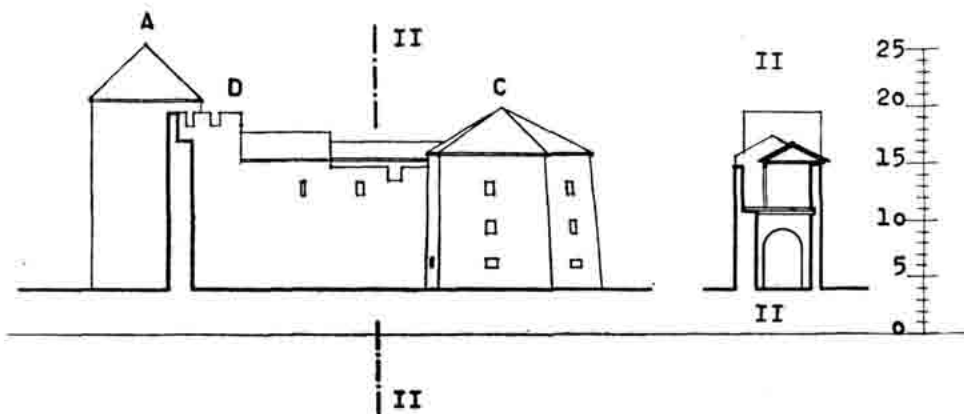
Sl. 71 — *Nacrt 1d — Kaštel — današnje stanje. Pročelje »D«.*

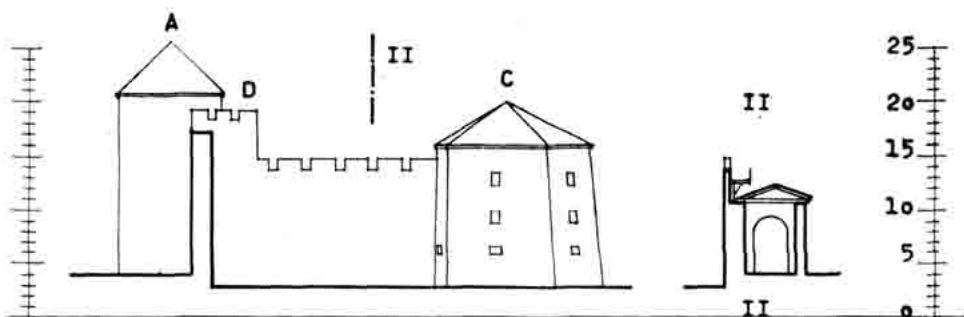
Sl. 72 — *Nacrt 2d — Kaštel — prije 1896. Rekonstrukcija pročelja »D«.*

Sl. 73 — *Nacrt 3d — Kaštel — iza 1763. Rekonstrukcija pročelja »D«.*

Sl. 74 — Nacrt 4d — Kaštel — prije 1763. Rekonstrukcija pročelja »D«.

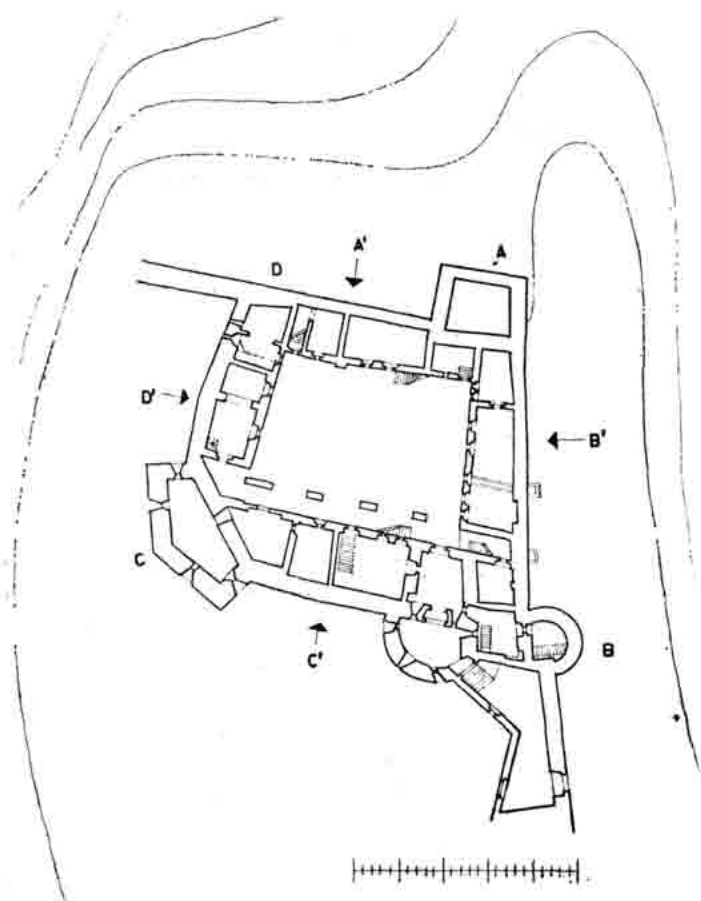
Sl. 75 — Nacrt 7d — Kaštel — XVII st. Rekonstrukcija pročelja »D«.

Pročelje koje je dakako bilo bez ikakvih ukrasa — što ih je dobilo ovom posljednjom pregradnjom, a koji daju plastičnost pročelju — imalo je ipak istak za odvod dima lijevo od ulaznih vrata, što je inače ovom posve jednostavnom, skromnom pročelju davalo živost.

— Pročelje »D« unutar zidina do Velikih vrata Waidamanovom rekonstrukcijom dobilo je niz pilastera između kojih u I. i II. katu su smješteni tzv. lažni ili slijepi prozori sa profilacijama doprozornika, tretman kao i na glavnoj fasadi. I dok su svi ovdje prozori zazidani, lažni, krajnji je u II. katu doista prozorski otvor.

Prema fotografiji najteže je rekonstruirati izgled tog pročelja prije 1896. g. Na fotografiji se na tom pročelju ne vide nikakvi otvori, a možda nije to pročelje cijelom dužinom imalo istu visinu. Dvostrešni krov je možda prekrivao tek njezin dio do kule D, koja je, kako je spomenuto, u to vrijeme bila ostala vidljiva i na vanjskom pročelju »A«.

Kako je kaštel izgledao prije te pregradnje izvršene 1896. g., tj. u XVIII. stoljeću, može se grafički gotovo potpuno točno rekonstruirati prema nacrtima tlocrta rekonstrukcije kaštela iz 1763. g. s legendom koji tako prikazuje stanje prije i poslije toga datuma.⁹

Sl. 76 — Nacrt 4e — Kaštel — prije 1763. Tlocrt prizemlja.

No prije toga treba napomenuti da je između tih rekonstrukcija koje su poznate, tj. između ove posljednje 1896. g. i one 1763. g. očito bila još jedna, na što ćemo se malo kasnije osvrnuti.

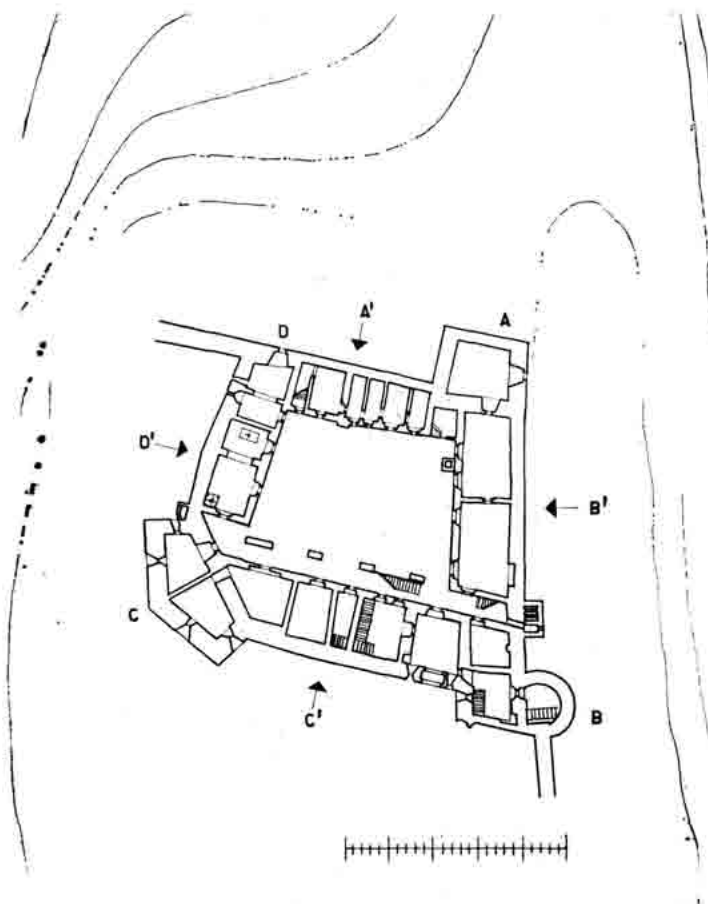
Iz tih dokumentarnih tlocrta iz g. 1763., a na temelju suvremenih arhitektonskih snimaka, moglo se jasno razlučiti i tlocrtno prikazati stanje prije 1763. g. i nakon rekonstrukcije izvršene te godine, kao i sva pročelja prije i poslije ove rekonstrukcije. (Nacrti 3a—3g; 4a—4g) Tako se npr. tlocrt prizemlja prije i poslije rekonstrukcije znatno razlikuje. Do te obnove u kaštel se ulazilo ulazom probijenim u zidinama izvana, pa kroz prostor predobrane,

odnosno iz grada ulazom u prizidanom zidu što je pred ulazom u kaštel tvorio spomenuti prostor predobrane, s puškarnicama u zidu.

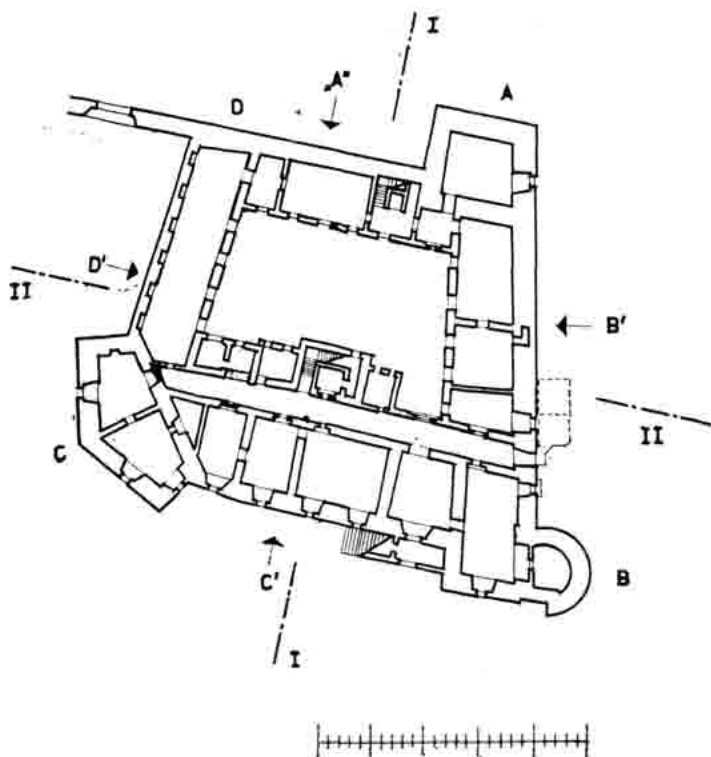
Ta se cijela predobrana ruši ovom obnovom, a u kaštel se ulazi sada direktno iz grada na istom mjestu u prizemlju kao i danas, samo što je (prije i poslije 1763. g.) taj ulaz drugačije izgledao, tj. bio je flankiran puškarnicama.

Pregradni zidovi traktova također se mijenjaju, kao i otvori na pročeljima, mjesta gdje su stubišta, pa i neki drugi detalji, što se sve može vrlo dobro uočiti komparacijom. Tako npr. potpuno se mijenja trakt između kula A i B, on se prema dvorištu proširuje.

U I. katu također su izvršene mnoge promjene. Spomenuti trakt i ovdje je dakako proširen prema dvorištu, i uz njega — gdje je prije uz kulu A, tzv. branič kulu, bilo otvoreno stubište u duhu spomenutih srednjovjekovnih zakona fortifikacije — sad postaje manje, zatvorena stubišna prostorija.

Sl. 77 — Nacrt 3e — Kaštel — iza 1763. Tlocrt prizemlja.

Sl. 78 — *Nacrt 1e — Kaštel — današnje stanje. Tlocrt prizemlja.*

Mnoge promjene očituju se i na pročeljima, tako npr. na glavnom pročelju »C« između kula B i C četiri prozora prije obnove postaju pet obnove, jer se zid predobrane ruši i uz prijašnji jedan, probijaju se sada dva prozora ispod onih u II. katu. To traži nova dispozicija prostorija jer se umeće pregradni zid. Na kuli C preoblikuju se prozori itd.

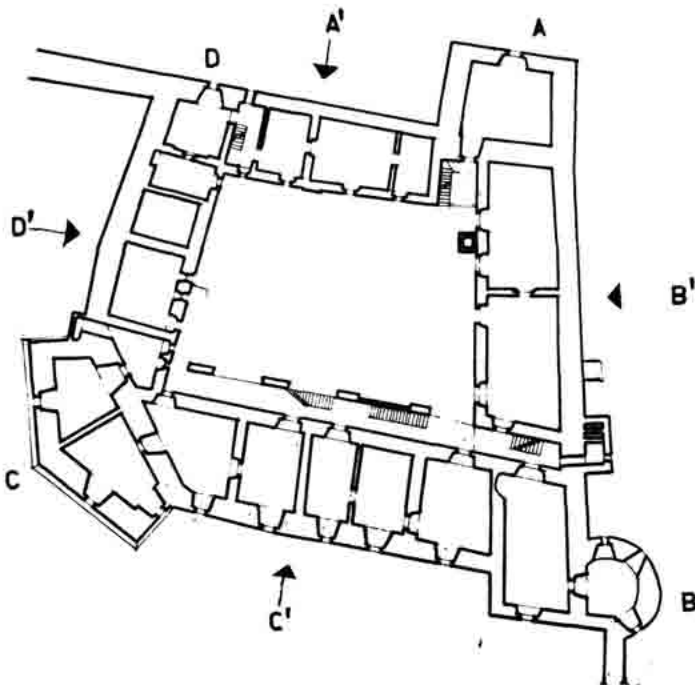
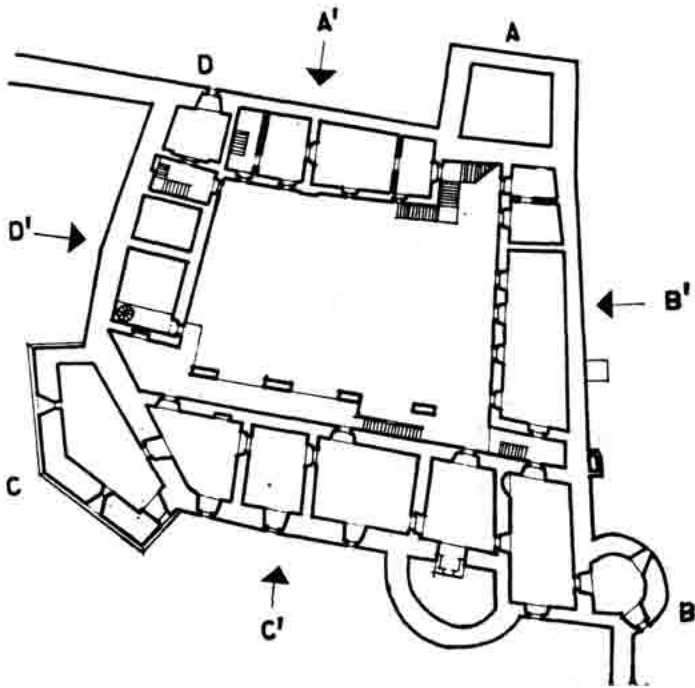
I u II. katu dolazi do promjena (npr. na pročelju D i dr.) ali je glavna promjena u tome što se trakt između kula A i B, koji do 1763. nije izgrađen, sada izgrađuje.

Sve to prikazano je i na grafičkoj rekonstrukciji svih pročelja.

Budući da se velika vrata u zidinama uz kaštel kao završetak puta Karlovac—Senj (1775—9),¹⁰ nakon toga probijaju, a kako se poslije toga regulira Potok (Kolan — canale),¹¹ a time se svakako regulira i teren oko kaštela, očito je između restauracije 1763. g. i 1896. g. došlo do još jedne pregradnje na koju nas navodi komparacija stanja iza 1763. g. i stanje prije 1896. g.

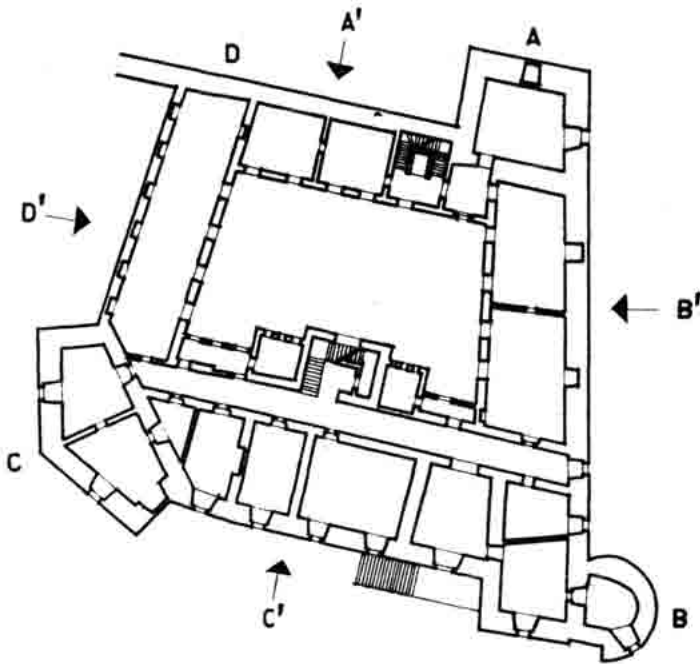
Kako je spomenuto, pročelje »B« kako vidimo na fotografiji što prikazuje stanje prije pregradnje 1896. g. i istog pročelja »B« koje proizlazi iz nacрта o rekonstrukciji 1763. g. postoji razlika. Na fotografiji je na tom mjestu niz prozorčića, na nacrtima iz 1763. g. u zidu na toj fronti nema ni-

Sl. 79 — Nacrt 4f —
— Kaštel — prije
1763. Tlocrt I kata.

Sl. 80 — Nacrt 3f —
Kaštel — iza 1763.
Tlocrt I kata.

Sl. 81 — Nacrt 1f —
Kaštel — današnje
stanje. Tlocrt I kata.

kakvih otvora. Na pročelju »C« u prizemlju su na fotografiji prozorski otvori, kojih nema u nacrtima 1763. g. itd., jednako kao što na fotografiji uz ulaz nema puškarnica vidljivih na nacrtima iz 1763. g.

Sve to prema tome jasno ukazuje na još jednu obnovu o kojoj nismo našli drugih dokaza, dokumentacije, nego onih što ih možemo pročitati komparirajući »stanje iza obnove 1763. g.« sa »stanjem prije obnove 1896. godine«.

Isti tlocrt kao na spominjanom detaljnom dokumentu, nacrtu iz 1763. g., prikazuje nam samo više shematski prikazan tlocrt urisan u plan grada iste godine.¹²

U biti takav isti tlocrt, također dakako shematski, prikazan ilustrira grafički dokumenat iz 1749. g.,¹³ što prikazuje grad Senj unutar njegovih zidina i njegovu okolicu. Izmijenjeno su na kaštelu prikazani samo neki detalji i, što nam je važno da prodremo u izgled ranije faze kaštela, u tlocrtnoj masi uz branič kulu tlocrtno je naglašena i kula D (kako je to prikazano na nacrtu 5), gdje je taj shematski prikazan tlocrt usklađen s arh. snimcima današnjeg stanja.

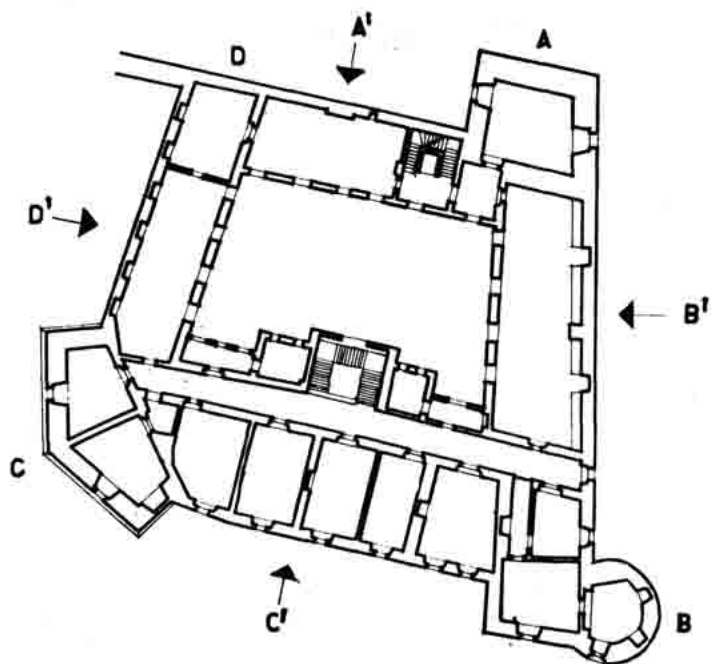
Stariji prikazi Senja, kao onaj iz 1701. g. i oni iz XVII. stoljeća uz prikaz zidina prikazuju i kaštel. Dakako, opet samo shematski.

Tako onaj iz 1701. g.¹⁴ (nacrt 6) ponovno primijenjen na suvremene arhitektonske snimke, odnosno na ove do sada spominjane grafičke rekonstrukcije, pokazuje i bitnu razliku u tome što očito uz zidine između kula A i B prema dvorištu kaštela ništa nije bilo izgrađeno. Jednako tako, čini se, da se u kulu C kao i na stambeni trakt B—C ulazilo improviziranim stepeništem kao i svakako sada, pa i još kasnije sve do pregradnje 1763. g. — kako smo vidjeli — na glavnu branič kulu A, a što je karakteristika rane fortifikacijske arhitekture. Na tom nacrtu naime nije, čak niti kao na nacrtu iz 1749. g., označena potporna konstrukcija hodnika odnosno stubišta uz trakt B—C što teče paralelno s glavnim pročeljem.

Sličan je i Stierov prikaz iz 1660. g.¹⁵ (nacrt 8). Primijenjen na osnovno ziđe arh. snimaka daje gotovo identičan tlocrt.

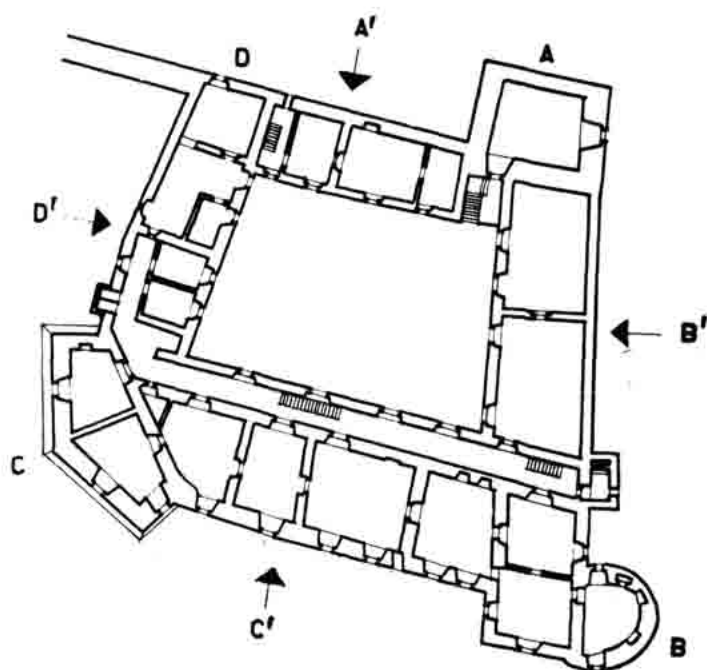
Pieronijev prikaz kaštela uz prikaz zidina iz 1639. g.¹⁶ još je korak dalje u prošlost. On prikazuje (nacrt 9) da niti uza zid između kula C i D prema dvorištu kaštela u to vrijeme ništa nije bilo prigradeno.

Zanimljivo je možda napomenuti da je u jednom drugom prikazu zidina i kaštela Stier 1660. g.¹⁷ nešto drugačije prikazuje prigradnju uz taj zid nego na spomenutom svom prikazu. Naime, on ovdje prikazuje prigradnju uz taj

Sl. 82 — Nacrt 1g —
Kaštel — današnje
stanje. Tlocrt II
kata.

Sl. 83 — Nacrt 3g —
Kaštel — iza 1763.
Tlocrt II kata.

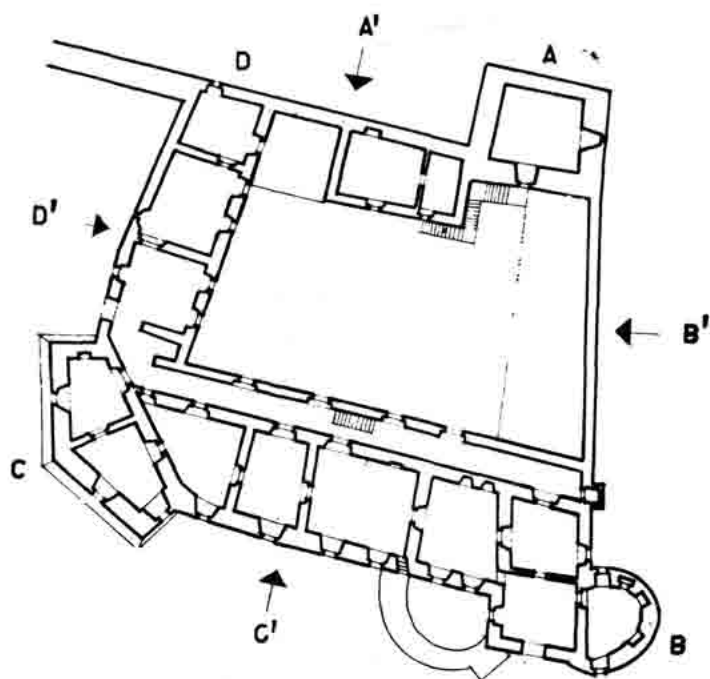
zid, ali nepovezanu s ostalim dijelovima kaštela. To navodi na misao da je tu uza zid bio prigraden jedan po svojoj funkciji odvojeni dio kaštela. A prema onome što znamo o sastavnim dijelovima kaštela, odvojena može biti kapela.

Kod toga treba napomenuti da u legendi nacrt 1763. g. za prostoriju koja je u to vrijeme na tom mjestu (pod 13) piše: kapela garnizona. Dokument iz XV. st. spominje u kaštelu kapelu sv. Margarete¹⁹ koja se, koliko nam je poznato, nikad više ne spominje.

Prema ovim svim grafičkim podacima — usklađenima sa suvremenim arh. snimkama — moglo se prići najvjerojatnijem izgledu pročelja i presjeka kaštela u XVII. stoljeću (nacrt 7a—7g). Zanimljivo je, a to ujedno potvrđuje da se grafička rekonstrukcija vodila dosta vjerodostojno, da glavno pročelje »C« tako dobiveno po svom se izgledu gotovo poklapa s poznatom vedutom Valvazorovom iz 1689. g.,¹⁹ samo što Valvazorova veduta još u II. katu dodaje jedan detalj izgledu kaštela koji iz ovih spomenika shematskih tlocrta nije mogao biti vidljiv pa je prema tome unesen. To je onaj istaknuti dio sa dva manja prozorčića u blizini kule B. Prozori su inače na istim mjestima kao i kod »stanje prije 1763. g.«, uz spomenuti dodatak.

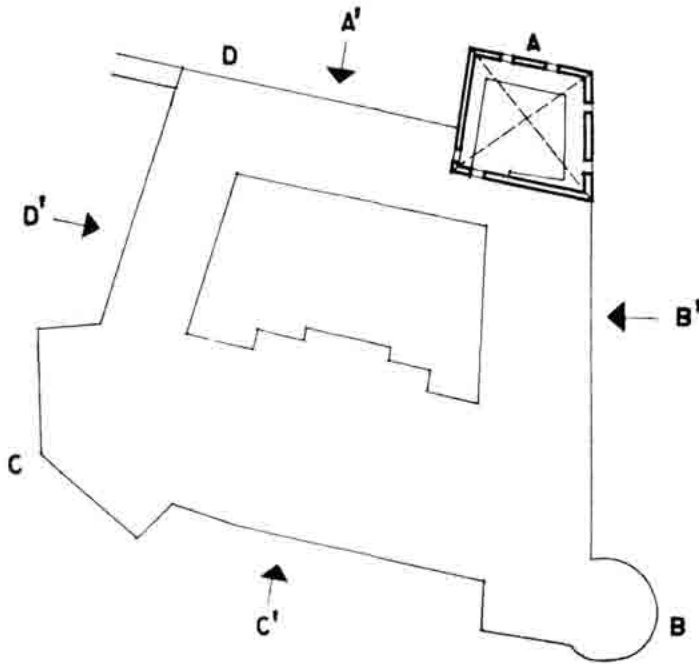
Zanimljivo je da tlocrtno možemo još dublje prodrijeti u prošlost na temelju pisane riječi. Postoje podaci o kuli C iz 1550. g., kada Ivan Lenković kapetan Senja, graditelj Nehaja, mijenja, modernizira uza zidine i kaštel.²⁰ U tom, koliko nam je poznato, prvom pisanom dokumentu o kaštelu on piše (u prijevodu M. V.): »... i zatim među ostalim manjkavostima, taj isti kaštel potpuno je slabih zidina prema gradu na jednom kružnom uglu, pa je potrebno tamo učiniti jednu trokutnu bočnu obranu... i to je već izvršeno... « Takvu istu »trokutnu« kulu koja bi mogla bočno braniti zidine, izgradio je na uglu zidina²¹ gdje su se one lomile u jednom smjeru prema kaštelu, u drugom smjeru prema papinskoj kuli, a gdje su prije toga bila »kopnena« vrata, kako Lenković navodi u istom pisanom dokumentu. Time bismo došli do najstarijeg podatka koga možemo tlocrtno prikazati: na Pieronijevu prikazu iz 1639. g. unesena je prije Lenkovićeve pregradnje 1550. g. kula C »prema gradu na jednom kružnom uglu«, dakle kružnog tlocrta možda sličnih dimenzija kao i kula B (Nacrt 10).

Tako bi nam taj tlocrt — koji prikazuje najstariju fazu kaštela što ju možemo grafički rekonstruirati na temelju dokumentacije — prikazao kaštel u prvoj polovini XVI. stoljeća u fazi kada izgrađen na uglu uz unutarnju

Sl. 84 — Nacrt 4g —
Kaštel — prije 1763
Tlocrt II kata.

Sl. 85 — *Nacrt 1h —
Kaštel — današnje
stanje. Tlocrt III
kata.*

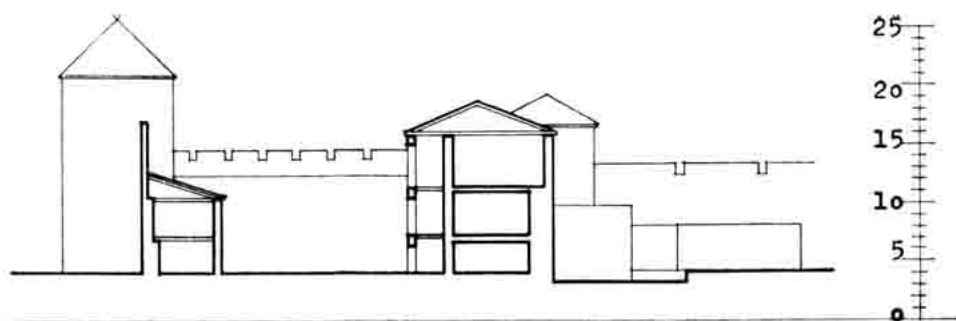

stranu zidina imade jasno tri kule uz zidine: A, B i D, i kulu C na četvrtom uglu nepravilna četverokuta, orijentiranu prema gradu. Od toga kula B i C bile su kružnog tlocrta. Uz zidine su bili prigradeni samo poneki dijelovi, i to uz vanjsko zide između kula A i D i nasuprot tome prema gradu između kula B i C, sa prostorom »predobrane« kroz koji se moralo proći bilo da se u kaštel ulazilo iz zidina zaštićenog grada, bilo izvana kroz vrata u zidinama.

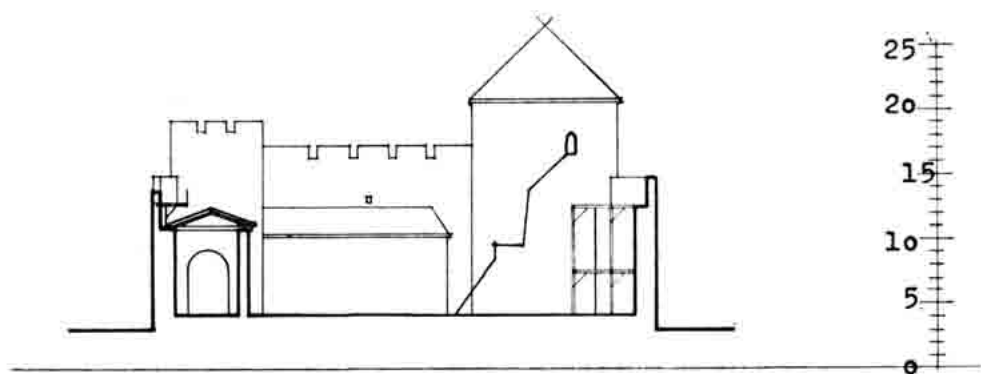
Sada, kada smo dokumentirano na temelju postojećih dokumenata prodrli u prošlost, valja posve ukratko rekapitulirati bez detaljnijeg navođenja prije spominjanih dokumenata građevnu povijest senjskog kaštela, ali sada u pravom vremenskom slijedu.

Najstarije stanje koje možemo sagledati i tlocrtno grafički rekonstruirati je ono prije 1550. g., kada su uz vanjske zidine sa tri kule A, B i D (od kojih je A branič-kula) prigradene prostorije samo djelomično uz zidine između kula A i D. Četvrta kula C, kružnog tlocrta (poput kule B uz ulaz) je na četvrtom uglu nepravilnog četverokuta što ga oblikuju zidovi kaštela. Uz kulu B prema kuli C, uz zidine djelomično su prigradene očito stambene prostorije. Ulaz je branjen zidom stvarajući prostor predobrane.

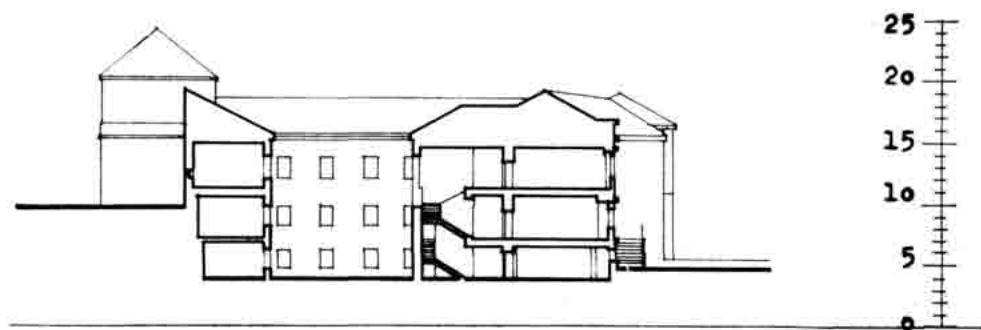
Godine 1550, ili nešto prije, kula kružnog tlocrta C, što je orijentirana prema gradu, pregrađena je u trokutu, tada suvremeniju, bočnu obranu, pa

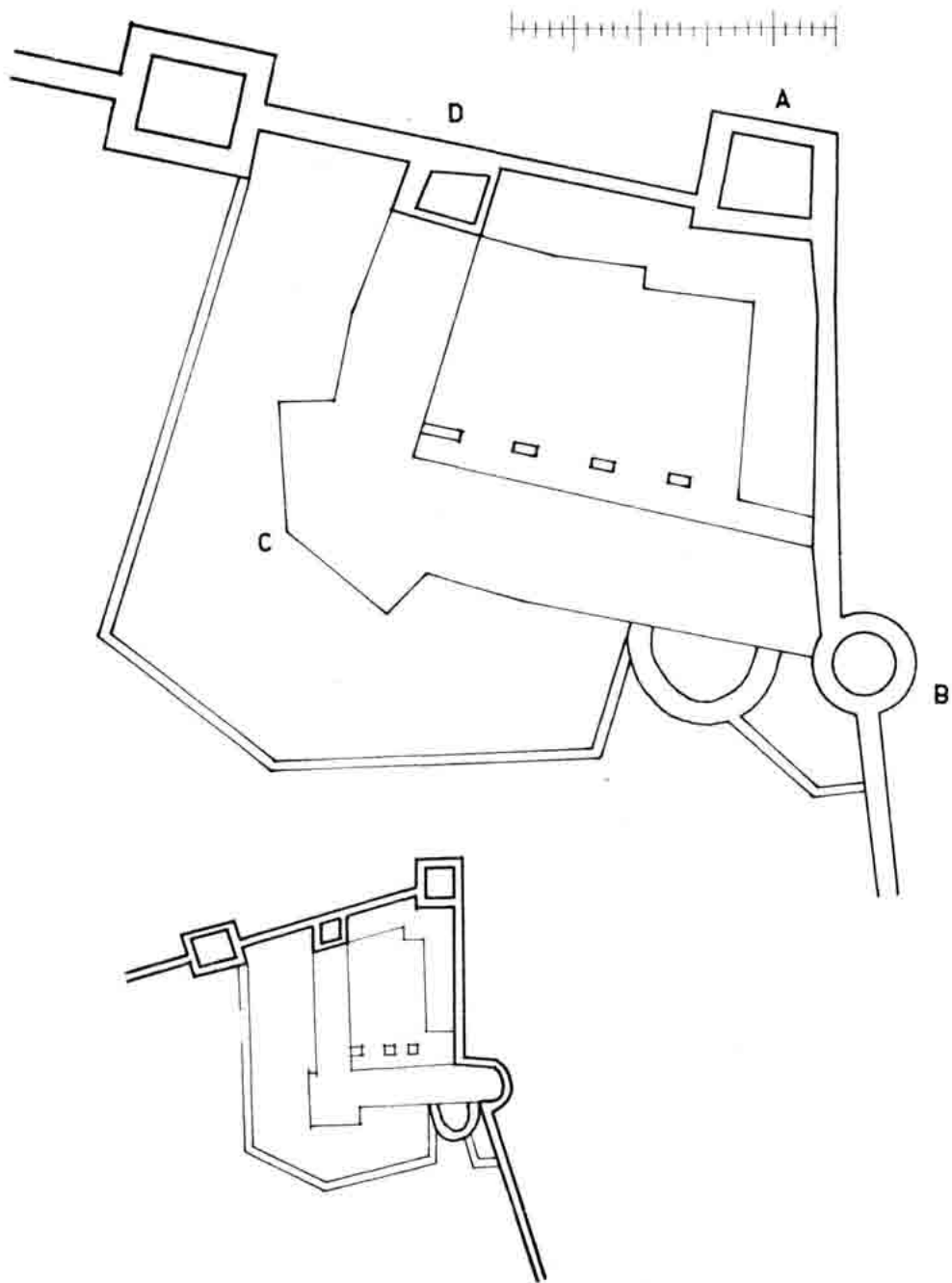
Sl. 86 — Nacrt 7e — Kaštel — XVII st. Rekonstrukcija presjeka I — I.

Sl. 87 — Nacrt 7f — Kaštel — XVII st. Rekonstrukcija presjeka II—II.

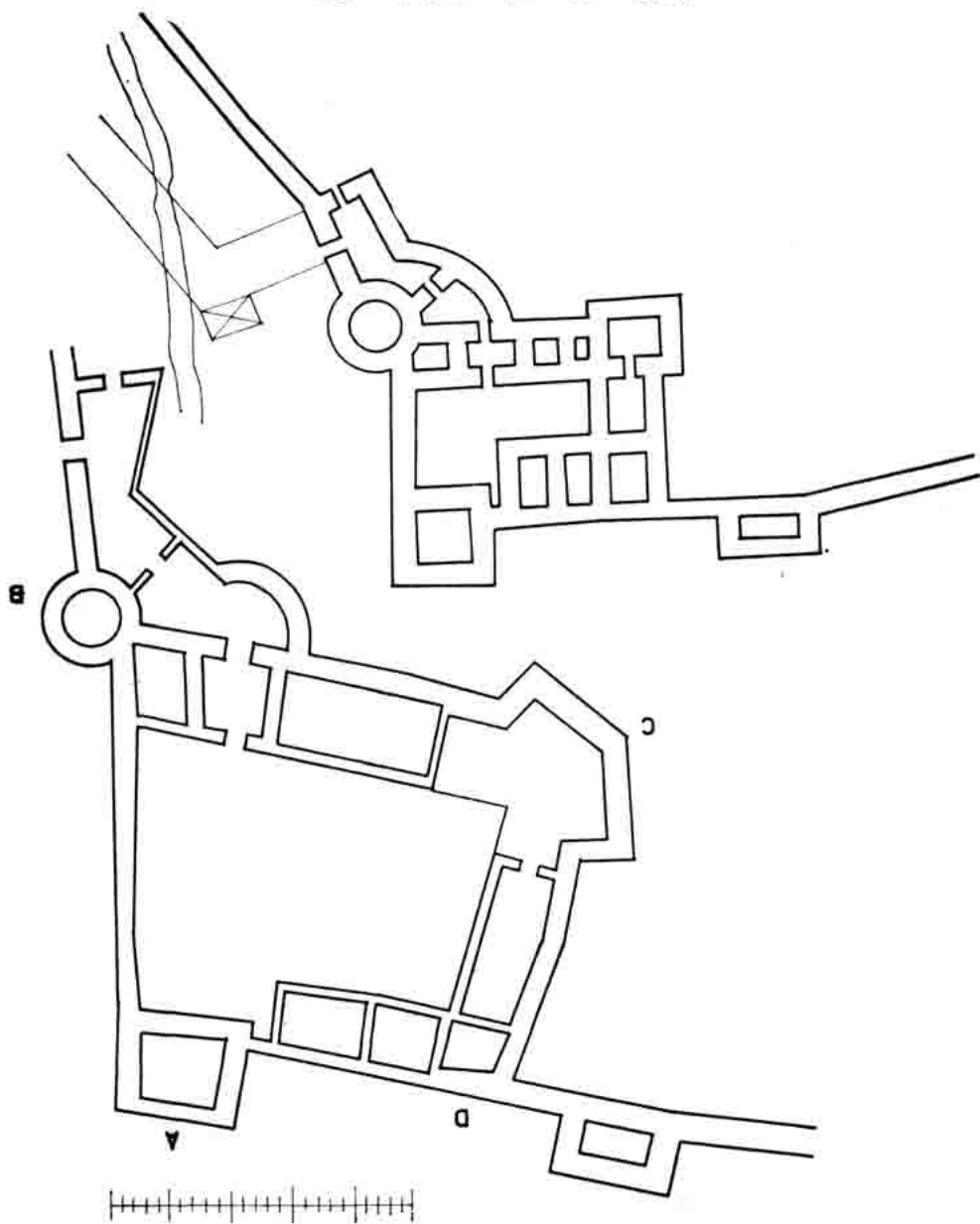

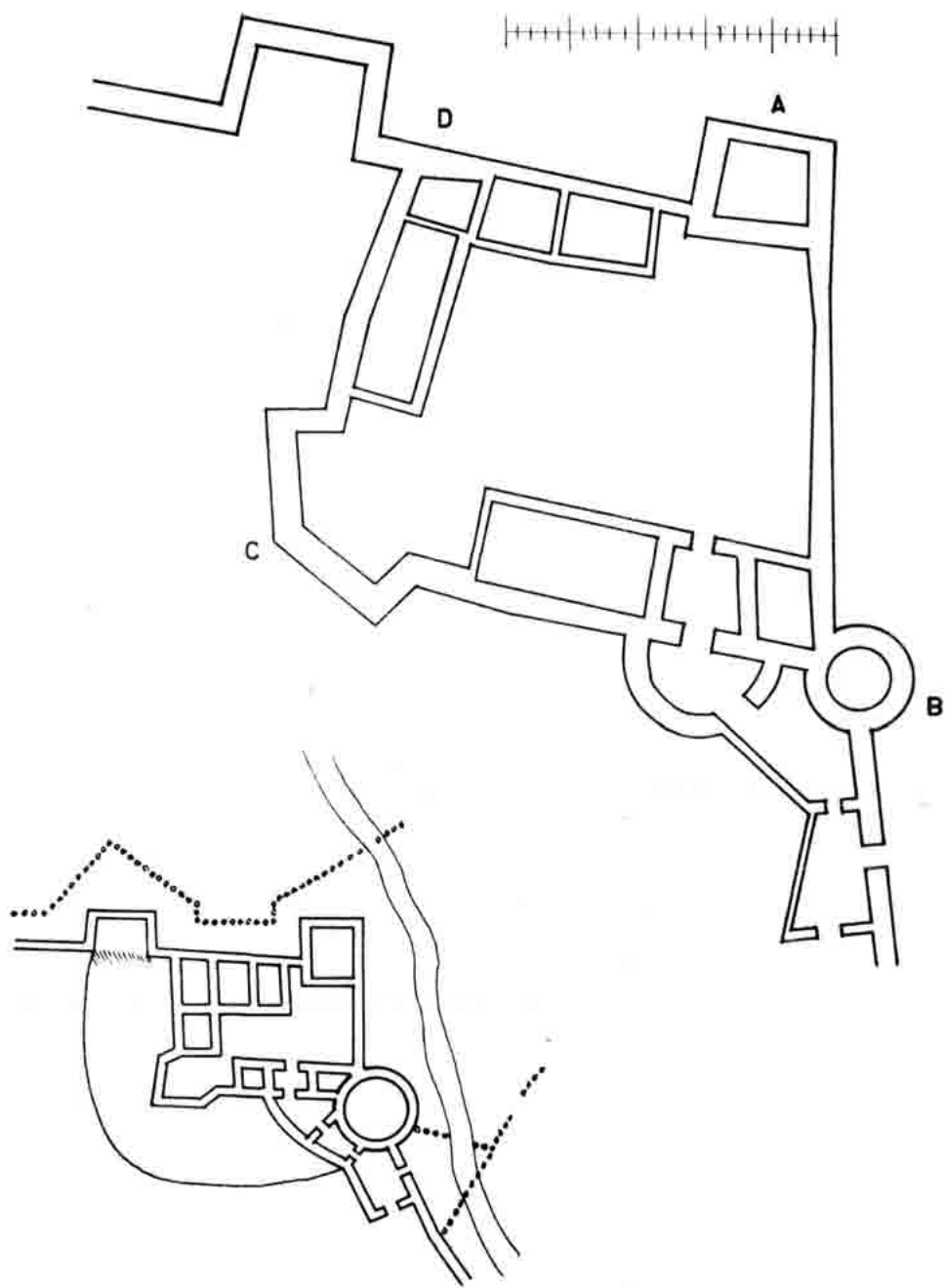
Sl. 88 — Nacrt 1f — Kaštel — današnje stanje, presjek I—I.

Sl. 89 — Načrt 5 — Kaštel — 1749.

Sl. 90 — Nacrt 6 — Kaštel — 1701.

Sl. 91 — Nacrt 8 — Kaštel — 1660.

grafička rekonstrukcija tlocrta (kao i uvijek na temelju sadanjih arhitektonskih snimaka) reproducira Pieronijev shematski prikaz iz 1639. g. takvom trokutastom kulom i istih je ostalih tlocrtnih karakteristika.

Godine 1660. već je uz kulu D prema trokutastoj Lenkovićevoj kuli C uza zidove prigraden jedan oveći prostor. Kapela? Uz zide od A do B kule još ništa nije prigradeno.

Godine 1689. Valvasorova veduta prikazuje glavno pročelje kaštela orijentirano prema gradu (što se gotovo potpuno slaže s onim od čega smo došli grafičkom rekonstrukcijom na temelju spomenutih dokumenata).

Godine 1701. (prema dataciji 1640—1740. g.) povezuju se sve postojeće prostorije, tako da izgradnja kontinuirano teče sa unutarnje strane zida od kule A preko kula D i C do kule B. Jedino uz gradske zidine (odnosno zidine kaštela) od kule A do kule B još nije ništa prigradeno, tako da je dvorište kaštela razmjerno još veliko, s očito još uvijek improviziranim ulazom do branič-kule A, a nema niti fiksnog stepeništa od ostalih prostorija u spratu.

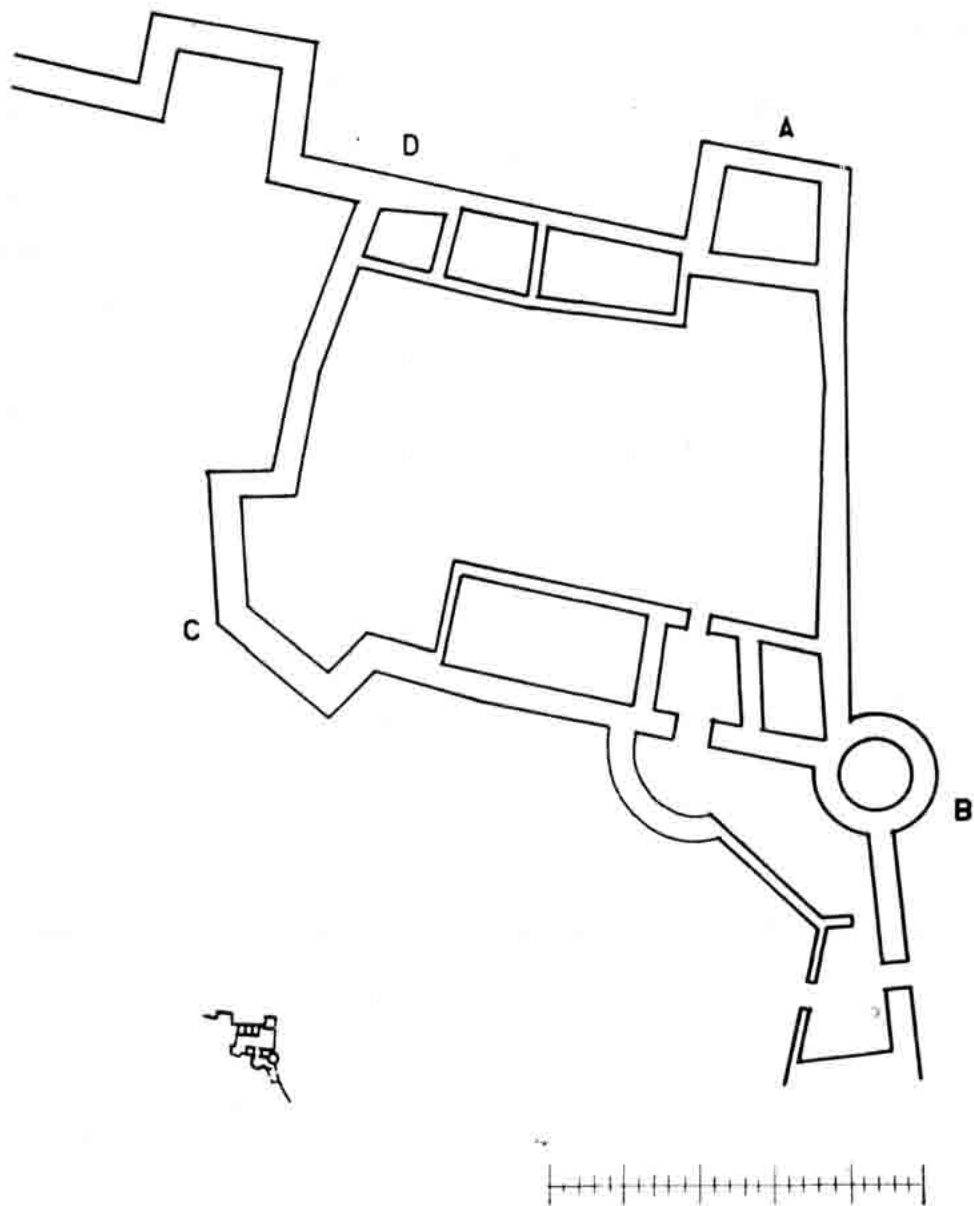
Godine 1749. već je prigraden dio uz zidine od kule A do B, a trakt B—C dobiva hodnik iz kojeg se ulazi u prostorije tog trakta (u prizemlju mu se vidi potporna konstrukcija). Vanjske kule D, A i B su tlocrtno i oblikovno očito naglašeni dijelovi kaštela, odnosno zidina.

Taj u biti isti tlocrt detaljnije, tehnički točnije a ne više shematski prikazuje (prenesen u arhitektonske snimke današnje) onaj dio nacрта iz 1763. g. koji ilustrira stanje prije obnove izvršene tih godina. Tlocrtno u prizemlju i u I. katu prostori teku kontinuirano oko središnjeg dvorišta poredani uz gradske zidine na potezu A do B i dalje do kule D, time da je iz dvorišta stepenište do branič-kule A otvoreno (što se očituje naročito u tlocrtu I. i II. kata), da je uz stambene prostorije trakta B—C izgrađen hodnik sa stepeništem, kako je to vidljivo već iz dokumenta 1749. u II. katu trakt između kula A i B nije izgrađen, kao ni prostor do kule D.

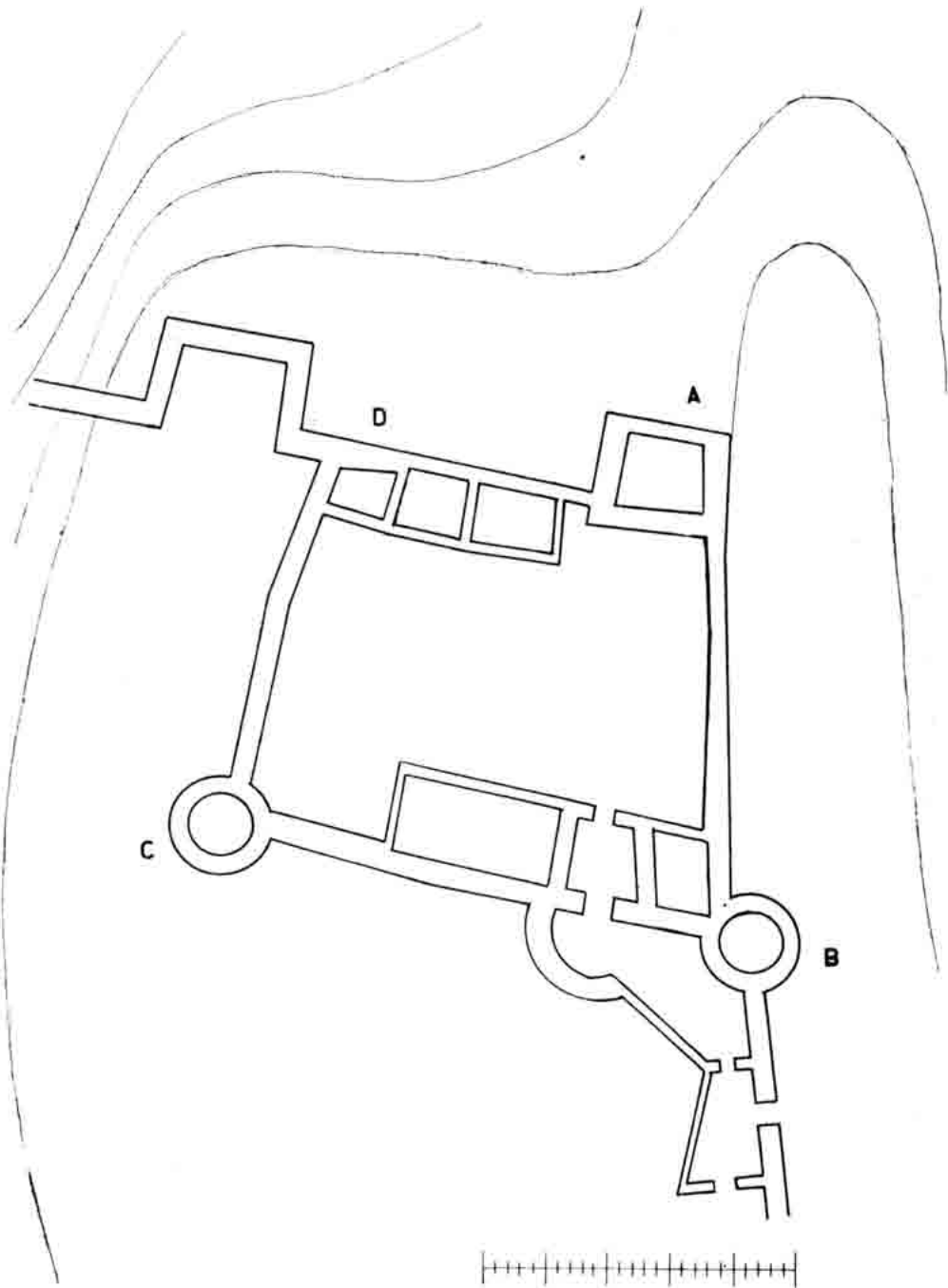
Ulaz u kaštel sa spomenutim zidovima što stvaraju prostor predobrane ima niz puškarnica i uz sam prizemni ulaz u zgradu.

Predgradnjom 1763. g. ruši se taj obrambeni pojas što stvara prostor predobrane. Trakt A—B se širi prema dvorištu, ulaz do branič-kule A iz dvorišta postaje zatvorena prostorija sa stubištem, predgradni zidovi se mijenjaju. Prizemlje još uvijek, kao i prije obnove 1763. g., u traktu B—C nema prozora prema gradu, pa su i u traktu C—D samo mali otvori uz kulu D. U I. katu trakt C—D ni prije ni poslije obnove nema prozora prema gradu. U kuli C se otvori pregrađuju (umjesto fortifikatornih otvora puškarnica to postaju prozori), a zbog rušenja zida predobrane na glavnoj fasadi, na utisnutom dijelu, umjesto četiri sada u pet prozora. Na izvanjskim kulama u tom katu također se mijenjaju otvori. Na kuli D ostaje otvor, na istu stranu orijentira se novo probijeni otvor na kuli A, a jednako tako uz postojeće, otvara se još jedan otvor na kuli B. Najveća promjena u II. katu, osim nekih pregradnih zidova i istaka na pročeljima za sanitarne prostorije sastoji se u tome što se izgrađuje cijeli kat nad sada proširenim traktom između kula A i B.

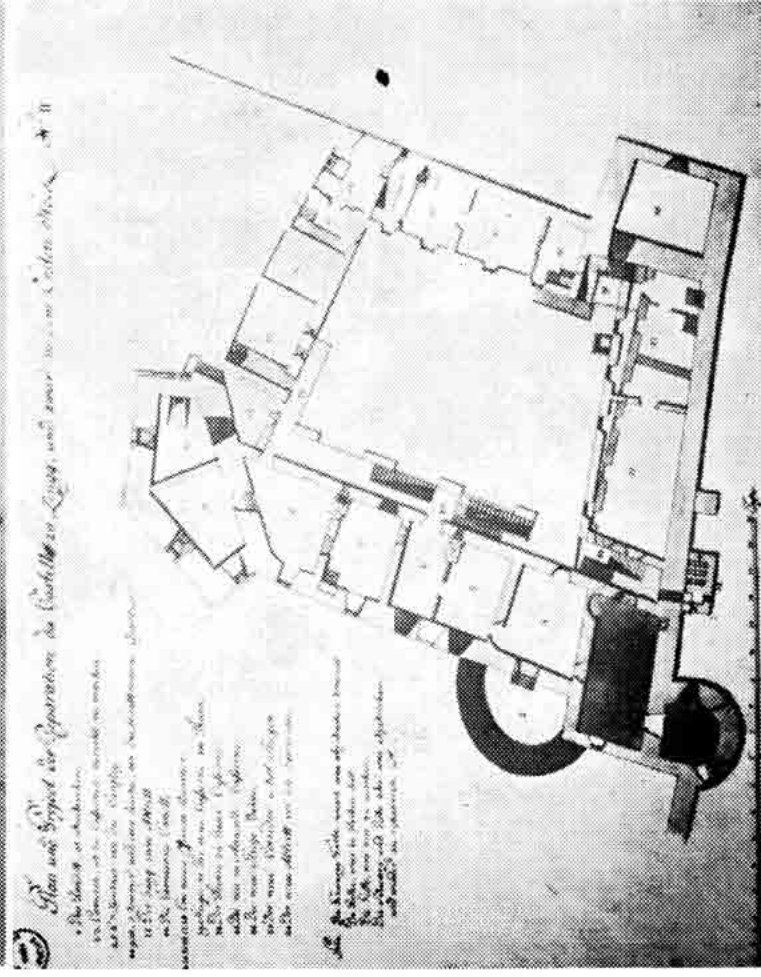
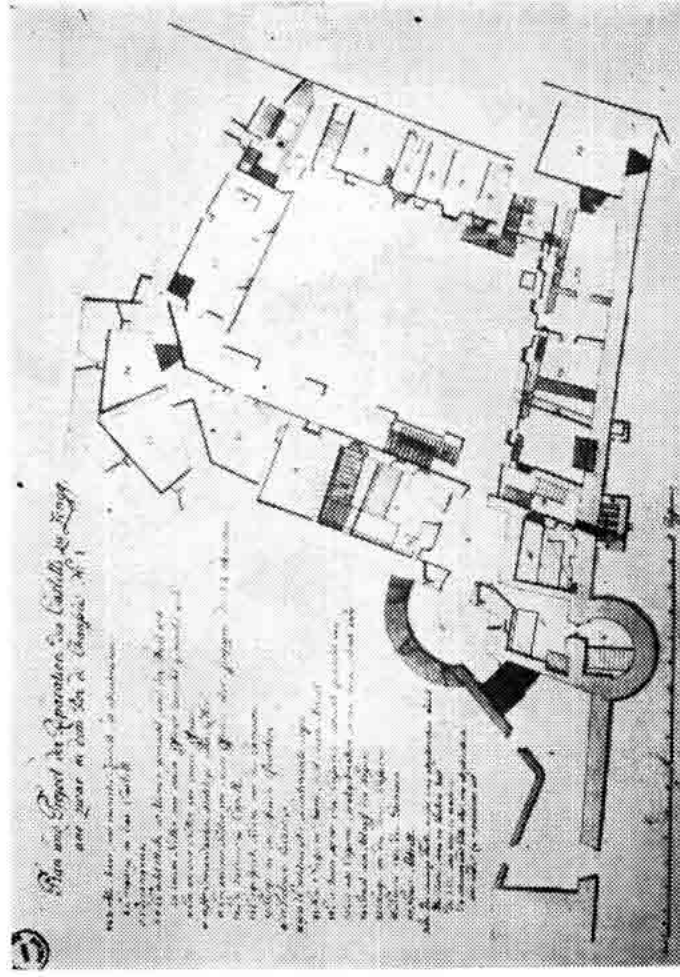
Na temelju tlocrta grafički su rekonstruirana pročelja. No ta pročelja ne podudaraju se s onim što ih pokazuju slike objekta iz vremena prije obnove 1896. g. To logično dovodi do već spomenutog zaključka da je između obnove koje su poznate (tj. između 1763. i 1896. g.) morala biti još jedna, i to najvjerojatnije nakon probijanja gradskih velikih vratiju kao završetka

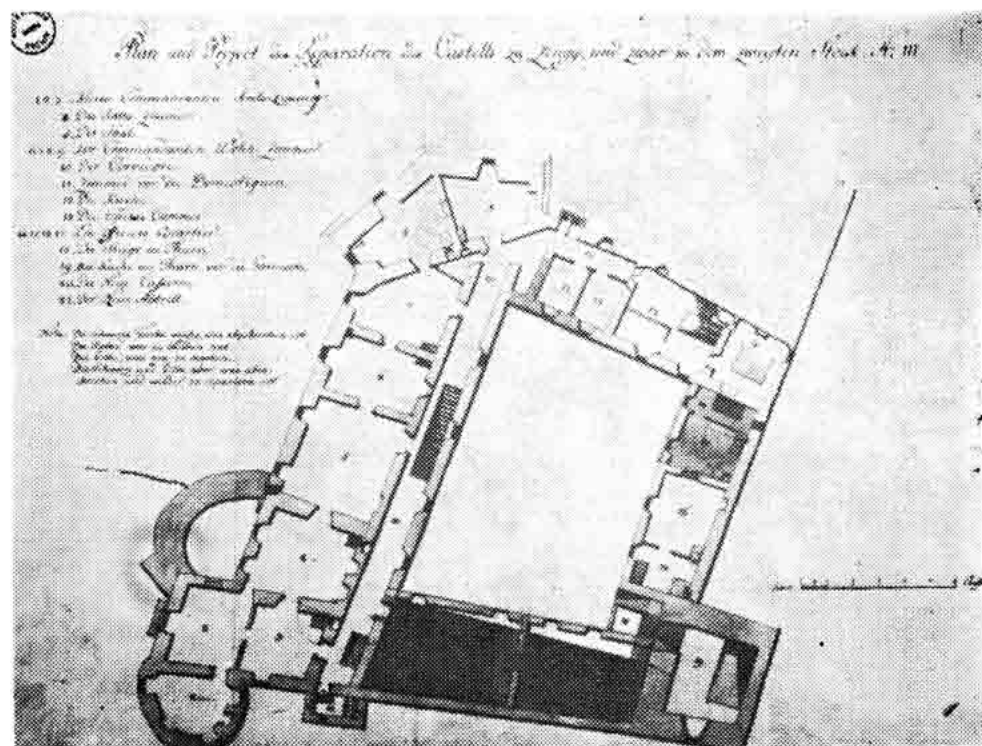

Sl. 92 — Nacrt 9 — Kaštel — 1639.

Sl. 93 — Naert 10 — Kaštel — prije 1550.

Sl. 96 — Plan pregradnje Kaštela u Senju 1763. Beč, Arhiv dvorske komore: M 37/3.

Jozefinske ceste Karlovac—Senj i nakon regulacije Potoka—Kolana, kada se sav okolni teren nivelira, pa onaj oko kaštela postaje znatno viši. Tom prilikom očitо prizemne prostorije na glavnom pročelju dobivaju otvore, kao i spomenute otvore na pročelju uz Kolan, što je vidljivo na fotografijama koje prikazuju kaštel prije obnove 1896. g. Obnova 1896. g. današnje je stanje. U komparaciji sa tlocrtima »iza 1763. g.« vide se promjene interieura. Mnogi pregradni zidovi mijenjaju svoje položaje, stepeništa dolaze na drugo mjesto, ulaz je sada i onaj stari u prizemlju i novi u I. katu. Na pročeljima neki se prozori na kulama zatvaraju, neki otvaraju. Kao što je već spomenuto, prije pregradnje 1896. g. prozori glavnog pročelja nisu bili tako visoki kako očitо postaje tom pregradnjom, pa je zidna ploha — odnos punog prema praznom — bio znatno drugačiji.

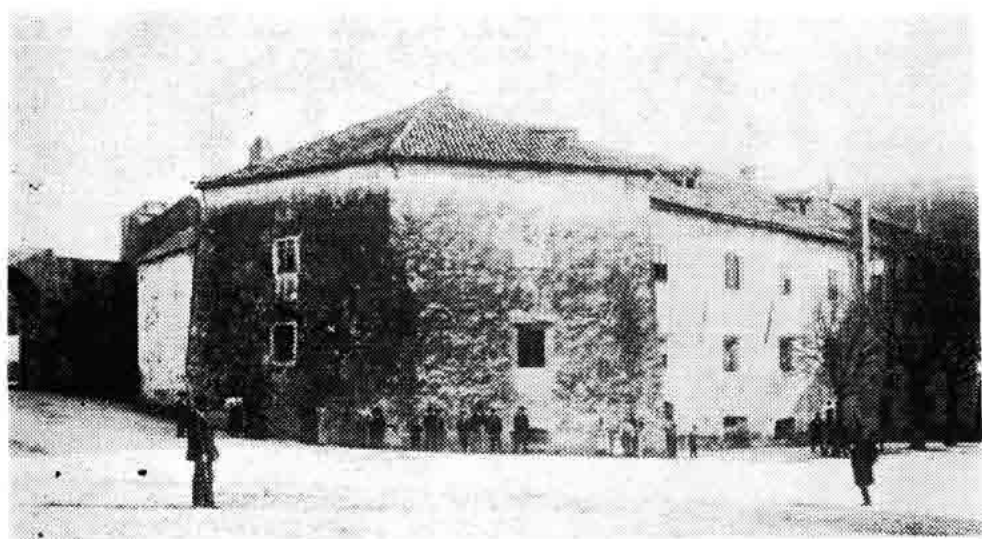
Osim toga dok današnjim fasadama prema gradu plastičnost daju klasiistički ukrasi, glavnu fasadu prije te obnove oživljavao je odvod dima lijevo od ulaza, kao što su spomenute druge proporcije prozora odgovarale tom mirnom pročelju. Ovi današnji prozorski otvori odgovaraju proporcijama klasicizma, oni niži raniji odgovarali su proporcijama ranije, neukrašene, jednostavne fasade i bili su dio njenog sklada, neponovljivog sklada.

Sl. 94 — Plan pregradnje Kaštela u Senju, 1763. Beč, Arhiv dvorske komore: M 37/1.
Sl. 95 — Plan pregradnje Kaštela u Senju 1763. Beč, Arhiv dvorske komore: M 37/2.

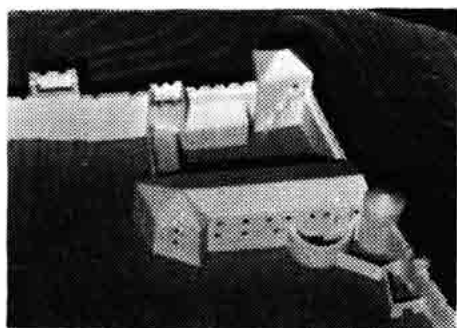

Sl. 97 — Pogled na Kaštel u Senju sa zapada; stanje prije pregradnje 1896.

Sve spomenute obnove u toku tolikih stoljeća bile su očito poduzete bilo zbog dotrajalosti bilo zbog novih potreba ili poboljšanja starijih. Poznata nam je još jedna obnova starija od svih ovdje spomenutih ali nije dokumentirana na način koji bi dao mogućnost grafičke rekonstrukcije. Naime, pošto

Sl. 98 — Pogled na gradski Kaštel sa sjevera, stanje prije pregradnje 1896.

Sl. 99 — Model Kaštela na maketi grada Senja iz XVI/XVII st. koji se izrađuje na Arhitektonskom fakultetu u Zagrebu; mjerilo 1 : 500.

Sl. 100 — Kaštel — istočna strana. Ostaci konzola na pročelju »A« uz Velika vrata.

je Senj bio postao u XIII. stoljeću frankopanskim gradom, on to prestaje biti sredinom XV. stoljeća kada za vladara Matiju Korvina 1469. g. Magjar Blaž osvaja Senj, da bi u rukama vladara bio sigurnija brana protiv Turaka. Kako je Senj na strateški važnom položaju, to Matija Korvin obnavlja senjski kaštel oko 1480. g.,²² o čemu vjerojatno svjedoči ploča s njegovim grbom lijevo od ulaznih vrata u prizemlju. Kaštel sada treba da odolijeva navali vatrenog oružja koje u tom stoljeću dolazi u upotrebu i zato mu je vjerojatno bila potrebna stanovita obnova. Osim toga on od sjedišta feudalca postaje sjedište kapetanije, pa se vjerojatno u tu svrhu prigraduju neki prostori.

Kaštel ostaje sjedište vojne uprave, kasarna, sve do 1896. g., kada ga biskup Maurović daje pregraditi — tada je izvršena ova posljednja restauracija — za potrebe humanitarnog zavoda »Ožegovićanum«, što ga je 1857. g. utemeljio senjski biskup Ožegović.

Danas se u njemu nalaze prostorije narodnog sveučilišta i dom je učenika u privredi.

Današnja je žbuka na pročeljima dotrajala. Prije ili kasnije trebat će obnoviti njena pročelja ponovno. Postavlja se pitanje kako ih obnoviti? Od originalnog kaštela, kako to prikazuje ova radnja, malo je ostalo. Pa iako je ova posljednja pregradnja u duhu klasicizma inače strana Senju, ona već gotovo stotinu godina daje karakter ne samo tom arhitektonskom objektu koji je svojom postavom, masom i volumenom najreprezentativnija zgrada Senja, nego i cjelokupnom prostoru koji ga okružuje. Budući da se pročelja više ne bi mogla svesti na stariji izgled, to se — ona glavna — mogu obnoviti ili u ovom istom klasicističkom stilu ili im treba dati posve novu fizionomiju, što ostaje otvoreno pitanje.

- ¹ Sladović: Povesti biskupijah Senjske i Modruške ili Kravavske, Trst 1856, 96: »... Die 23. aug. apud civitatem segniae 1308 eodem die, post missam celebratam in publica sala...«
- ² Laszowski: Hrvatske povjestne građevine, I, Zagreb 1902, 231: »... V Novom gradu na sali knezi zgora imenovanih.«
- ³ Kukuljević: Nadpisi sredovječni i novovjeki na crkvah, javnih i privatnih sgradah itd. u Hrvatskoj i Slavoniji, Zagreb 1891, str. 235, 784 i dr.
- ⁴ Viličić: Arhitektonski spomenici Senja, Rad JAZU, br. 360, Prilog; Zagreb 1971, arh. snimci: 13—21.
- ⁵ Tijan: Bilješke uz slike »Hrvatski kulturni spomenici, I Senje«, Zagreb 1941./57/65.
- ⁶ Cvitanović: Arhitekt Kuno Wiadmann, Zagreb 1869, 60
- ⁷ Beč, arhiv nac. biblioteke, odio karata pod br. 2336
- ⁸ Viličić, op. cit. sl. 41
- ⁹ Hrvatski kulturni spomenici I Senj, sl. 57. i 58.
- ¹⁰ Viličić, op. cit. sl. 89, 90
- ¹¹ Vodič po Senju i okolici, 1902. str. 10
- ¹² Viličić, op. cit. sl. 91
- ¹³ Beč, arhiv dvorske komore M 37
- ¹⁴ Viličić, op. cit. sl. 86, 87, 88
- ¹⁵ Szavitz- Nossan: Ceste Karlovac—Senj od najstarijih vremena do sredine XIX stoljeća, Senjski zbornik IV, 1969—70, str. 136—150
- ¹⁶ Szavitz—Nossan: Filip Vukasović 1755—1809, Senjski zbornik IV, 1969—70, 174. i dr.
- ¹⁷ Beč, arhiv dvorske komore 0—162
- ¹⁸ Viličić, op. cit. sl. 17.
- ¹⁹ Beč, ratni arhiv Inl C VII no 6/1
- ²⁰ Viličić, op. cit. sl. 16
- ²¹ Beč, ratni arhiv G I a 2, k. 13
- ²² Viličić, op. cit. sl. 13
- ²³ Beč, nac. biblioteka, odio rukopisa: 8608/103
- ²⁴ Viličić, op. cit., sl. 11 i dr.
- ²⁵ Zagreb, arhiv SRH 503
- ²⁶ Viličić, op. cit. sl. 7
- ²⁷ Beč, nac. biblioteka, odio rukopisa 8609/12
- ²⁸ Viličić, op. cit. sl. 9
- ²⁹ Sladović, Op. cit. 170.
- ³⁰ Valvasor: Die Ehre des Herzogthums Crain, Laybach 1689, Zagreb, arhiv SRH, 1712
- ³¹ Viličić, op. cit. sl. 14 i dr.
- ³² Lopašić: Spomenici hrvatske krajine, III, Zagreb 1889, 399—401, VIII, 1550 junija
- ³³ Viličić, op. cit. str. 85. bilj. 62
- ³⁴ Srušena zbog izgradnje tvornice duhana, Tijan, op. cit./47/29 i dr.
- ³⁵ Sladović, op. cit. 13
- ³⁶ Kukuljević: Putne uspomene iz Hrvatske, Dalmacije, Arbanije, Krfa i Italije, Zagreb 1873, 21

Kod izrade nacrtu grafičkih rekonstrukcija surađivali su studenti arhitekture: N. Bach, V. Berković, L. Fuderer i D. Zorović.